

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Turan DEMİR

TLOS ANTİK KENTİ BİZANS DÖNEMİ SURLARI

Arkeoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Turan DEMİR

TLOS ANTİK KENTİ BİZANS DÖNEMİ SURLARI

Danışman

Prof. Dr. Taner KORKUT

Arkeoloji Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Turan Demir'in bu çalışması, jürimiz tarafından Arkeoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Gül IŞIN (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Taner KORKUT (İmza)

Üye : Doç. Dr. Çilem UYGUN (İmza)

Tez Başlığı: Tlos Antik Kenti Bizans Dönemi Surları

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 31/01/2020

Mezuniyet Tarihi : 13/02/2020

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Tlos Antik Kenti Bizans Dönemi Surları” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Turan DEMİR

**T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Turan DEMİR
Öğrenci Numarası	20165201011
Enstitü Ana Bilim Dalı	Arkeoloji
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Taner Korkut
Tez Başlığı	Tlos Antik Kenti Bizans Dönemi Surları
Turnitin Ödev Numarası	1252514565

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 93 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 07/02/2020 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 12

alıntılar dahil % 16 'dır.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

07/02/2020

(imzası)

Prof. Dr. Taner Korkut

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TLOS ANTİK KENTİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

1.1. Kent Coğrafyası ve Araştırma Tarihçesi	3
1.2. Kent Tarihi ve Şehirciliği	4

İKİNCİ BÖLÜM

GENEL HATLARIYLA SUR DUVARLARI

2.1. Antik Kaynaklarda Sur Duvarları	8
2.2. Modern Literatürde Sur Araştırmaları	11

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TLOS ANTİK KENTİ BİZANS DÖNEMİ SURLARI

3.1. Akropol Doğu Yön Surları	17
3.1.1. Kapılar	20
3.1.1.1. Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı	20
3.1.1.2. Meclis Binası Doğu Duvarı Kuzey Yön Kapı	22
3.1.1.3. Meclis Binası Doğu Duvarı Güney Yön Kapı	22
3.1.2. Burçlar	23
3.1.2.1. Akropol Doğu Yön Surları Burç 1	23
3.1.2.2. Akropol Doğu Yön Surları Burç 2 ve Burç 3	23
3.2. Akropol Kuzey Yön Surları	24
3.2.1. Nekropol Alanı	24
3.2.2. Titan Kayalığı	25
3.3. Akropol Güney Yön Surları	25
3.3.1. Akropol Güney Yön Surları Burç 4	26

3.4. Akropol Batı Yön Surları.....	26
SONUÇ	27
KAYNAKÇA	30
LEVHALAR DİZİNİ	36
LEVHALAR	40
ÖZGEÇMİŞ	86

KISALTMALAR LİSTESİ

bkz.	: Bakınız
cm.	: Santimetre
m.	: Metre
Çev.	: Çeviren
drl.	: Derleyen
Ed.	: Editör
Lev.	: Levha
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
yy.	: Yüzyıl
TAM	: Tituli Lyciae Lingvis Graeca et Latina Conscripti

ÖZET

İnsanların yerleşik hayata geçmesiyle birlikte savunma kaygısı ortaya çıkmış ve bu kaygı çağlar boyunca devam etmiştir. Böylece geliştirilen savunma mimarisi birçok dönemden geçerek özel bir gelişim göstermiştir. Zaman ilerledikçe gelişen toplum yapısına paralel olarak savunma mimarilerinde kullanılan teknik ve malzemede farklılıklar da yaşanmıştır.

Birçok antik kentte olduğu gibi, Tlos Antik Kenti'nin de vazgeçilmez unsurlardan biri akropol yükseltisini çevreleyen surlar olmuştur. Surlar dışarıdan gelen tehlikelere karşı kenti korurken aynı zamanda kentin gücünün de göstergesi olmuşlardır. Anadolu'daki antik kentlerin sur mimarlığı hakkında detaylı bilgiler mevcuttur. Kalkolitik Dönem'den başlayan sur mimarlığı farklı yerleşimlerde olmak üzere Bizans Dönemi sonlarına kadar takip edilmektedir. Hatta bazı antik kentlerin surlarından antik yazarların bahsettiği de bilinmektedir.

Tlos Antik Kenti'nden bilinen en erken surlar kent merkezini batı yönden sınırlayan akropol yükseltisinin üzerindeki Klasik Dönem dynastik saray yerleşimini çevreleyen surlardır. Hellenistik Dönemle birlikte oluşturulan yeni şehircilik anlayışında kent akropolün dışına taşırılarak düzlükteki agoranın etrafına konuşlandırılmış ve diğer kamu yapılarıyla şekillendirilmiştir. Hatta Roma Dönemi'nde mevcut plan yapılan bir kaç ilaveyle kullanılmaya devam etmiştir. Ancak Tlos Antik Kenti ne Hellenistik Dönem'de ne de Roma Dönemi'nde surlarla çevrelenmiştir. Erken Bizans Dönemi'nde diğer yerleşimlerde de olduğu gibi Tlos'da da pagan yerleşim alanı terk edilir ve akropolün güney yamacında yeni bir yerleşim alanı oluşturulur. Söz konusu bu yerleşim alanının etrafı doğu yöndeki stadyum diazoması seviyesinden başlamak üzere surlarla çevrelenmiştir. Surların doğu yönde kalan kısmının tahkimatı diğerlerine oranla daha sağlam tutulmuştur. Yeni yerleşim alanının girişinin akropolün doğu yönünde olması bunda etken olmuştur. Diğer yöndeki surlar ise arazinin engebeli topografik yapısıyla bağlantılı olarak daha sade tutulmuştur. Bu durum surların inşasında kullanılan malzemeye de yansımıştır. Doğru yöndeki sur duvarları daha çok pagan yapılarından temin edilen devşirme malzeme ile oluşturulmuştur. Diğer yöndeki surlarda ise daha çok moloz taş kullanılmıştır. Erken Bizans Dönemi'nde ilk kez inşa edilen kent surlarının farklı dönem tamirat ekleriyle Orta Bizans Dönemi'ne kadar kullanıldığı belgelenmiştir. Bu tez çalışması kapsamında Tlos Antik Kenti Erken Bizans Dönemi kent surları malzeme, mimari, teknik ve işçilik yönünden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Likya Bölgesi, Tlos Antik Kenti, Bizans Dönemi, Kent Surları

SUMMARY

THE BYZANTINE PERIOD CITY WALL FROM TLOS

With humans' adoption of a sedentary lifestyle, the need of defense emerged and continued for ages. Therefore, the defense architecture had gone through several phases and developed continuously. In time, parallel to the evolving of the social structure of the society, the technique and material of defense architecture changed.

As in other ancient cities, one of the indispensable conditions in Tlos ancient city was the city wall which was encircling acropolis. While the city walls protected the city against the dangers coming from the outside, they became the indicator of the city's power. There is detailed information about the city walls of the ancient cities in Anatolia. The city wall architecture which emerged in the Chalcolithic period, can be followed through different settlements until the Byzantine period. It is also known that ancient writers mentioned the city walls of some ancient cities.

The earliest known city walls from the ancient city of Tlos are the city walls surrounding the Classical Period dynastic palace settlement on the acropolis elevation that limits the city center to the west. In the new urbanism conception created with the Hellenistic Period, the city was moved out of the acropolis and placed around the agora on the plain and shaped by other public buildings. Even during the Roman period, the existing plan continued to be used with a few additions. However, the ancient city of Tlos was not surrounded by walls either during the Hellenistic period or during the Roman period.

As in other settlements from the early Byzantine period, the pagan settlement was also abandoned in Tlos and a new settlement was established on the southern slope of the acropolis. This residential area was surrounded by the city walls starting from the diazoma level of the stadium to the east. This residential area was surrounded by the city walls which were starting from the level of diazoma of the stadium in eastern direction. The fortification of the eastern part of the city walls was stronger than the others. The reason was the entrance of the new settlement area which was in the east direction of the acropolis. The city walls which were built in the other direction were kept more simple in relation to the rugged topographic structure of the land. This situation was reflected also in the material used in the construction of the city walls. The city walls in the eastern direction were mostly formed by spolia material obtained from pagan structures. In the city walls built into the other direction, the use of rubble was more preferred. It was documented that the city walls, which were built for the first time in the Early

Byzantine Period, were used until the Middle Byzantine Period with repaired attachments. Within the scope of this thesis, the city walls of the Early Byzantine Period of Tlos were examined in terms of materials, architecture, technique and workmanship.

Keywords: Lycian Region, Tlos Ancient City, Byzantine Period, City Walls

ÖNSÖZ

“Tlos Antik Kenti Bizans Dönemi Surları” başlıklı bu yüksek lisans tezi çalışmasında Likya Bölgesi’nin önemli yerleşimlerinden biri olan Tlos Antik Kenti’nin Erken Bizans Dönemi’nde inşa edilmiş surları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Kazı ve yüzey araştırmaları esnasında yapılan tespitler doğrultusunda sur duvarları inşa tekniği ve dönemi dışında yapısal gelişimler de incelenmeye çalışılmıştır.

Lisans eğitimimden itibaren bana her konuda yardım eden; yüksek lisans tezi döneminde bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen ve bana bu tez konusu öneren danışmanım Prof. Dr. Taner Korkut’a teşekkürü borç bilirim.

Yüksek lisans eğitimim boyunca ister kütüphane çalışmalarım esnasında ister burs desteği olsun yardımlarını esirgemeyen Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED)’ne sükranlarımı sunuyorum.

Tez çalışmasının sürdürülmesi sürecinde ve arazi çalışmalarında desteklerini her zaman yanımda hissettiğim Doç. Dr. Çilem Uygun’a, Dr. Öğr. Üyesi Bilsen Özdemir’e, Dr. Öğr. Üyesi Ertan Yıldız’a, Harita Mühendisi Naim Uygun’a, Arkeolog Tijen Yücel Bahçetepe’ye ve arkadaşım Arş. Gör. Uygur Ozan Usanmaz’a ve Melih Ömer Berber’e, özellikle de benim için her türlü fedakarlığı yapan aileme teşekkür ederim.

TURAN DEMİR

Antalya, 2020

GİRİŞ

“Tlos Antik Kenti Bizans Dönemi Surları” başlıklı bu yüksek lisans tezi kapsamında kent akropolünün eteğinden başlayarak yükseltiyi çevreleyen Geç Antik Çağ’dan Bizans Dönemi sonuna kadar kullanılmış savunma duvarları ve burçlar malzeme, mimari, teknik ve işçilik yönünden incelenmiştir.

Tlos Antik Kenti günümüzde Teke yarımadası, antik dönemde ise Likya olarak adlandırılan coğrafyada yer alır. 19. yy başlarında yeniden keşfedilen kentte gerçekleştirilen bilimsel çalışmalar neticesinde Akdağların batı yamacından başlayarak Eşen Ovasına kadar uzanan coğrafyanın Paleolitik Dönem’den Osmanlı Dönemi’ne kesintisiz olarak yerleşim gördüğü anlaşılmıştır. Bu uzun soluklu yerleşim süreci daha sınırlı alan olan Tlos kent merkezinde yürütülen kazı çalışmalarında ele geçen arkeolojik verilerle de desteklenmiştir. Akropol yükseltisini dört yönden saran sur duvarı söz konusu yerleşim sürecinin Geç Roma ile Bizans Dönemi arasındaki evreden günümüze ulaşan kalıntılardır. Tlos kazıları projesi öncesinde hazırlanan kent haritalarında sur duvarları yoğun bitki örtüsü nedeniyle sağlıklı bir şekilde belgelenmemiş ve detaylı bir şekilde bilimsel değerlendirmesi de yapılmamıştır. Kazı projesinin başlamasıyla birlikte öncelikle sur duvarı topografya üzerinde takip edilmiş ve savunma sistemine dair burç ve kapı gibi mimari detaylar da belgelenmiştir. Ayrıca 2018 kazı sezonunda sur duvarının doğu bölümündeki yıkıntıların büyük bir kısmı kaldırılarak belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda surların yüksek lisans tezi kapsamında kent surları teknik, yapım süreci ve evreleri ile Bizans Dönemi şehircilik anlayışı çerçevesinde değerlendirilmesine karar verilmiştir. Tez çalışmasında sur duvarlarına ek olarak savunmaya destek sağlayan burçlar ve sur duvarının gerisindeki yerleşime giriş-çıkışı sağlayan kapıların mimari özellikleri ele alınmıştır. Tespit edilen mimari bulgular arkeolojik verilerle yorumlanıp Tlos Antik Kenti surları özelinde diğer Likya kentlerindeki sur yapılarının tarihlenmesinde Arap akınları dikkate alınarak MS 7. yy olarak kabul edilen terminus ante quemini doğruluğu sorgulanmıştır.

Tez kapsamında yapılan değerlendirmede surlar akropol yükseltisindeki konumlarına göre Güney, Kuzey, Doğu ve Batı olmak üzere 4 başlık altında toplanarak irdelenmiştir. Sur duvarına eklenen 4 adet burç ise doğu yönden başlamak üzere 1’den 4’e kadar ardışık olarak numaralanmıştır. Surun doğuya bakan kısmında, akropolün güneydoğu yamacındaki yerleşim alanına giriş sağlayan 1 kapı bulunmaktadır. Surla birlikte planlanan bu kapılar dışında daha sonra sura dahil edilen ve meclis binası yapı kompleksi olarak tanımlanan Hellenistik Dönem yapısına ait 2 kapı da bu tez kapsamında değerlendirilmiştir.

Tez çalışması kapsamında akropol yükseltisini çepeçevre saran sur duvarları takip edilerek gerekli görülen alanlarda tanım, çizim ve fotoğraf aşamalarını içeren belgeleme faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede mevcut kent haritasından da yararlanılmıştır. Arazideki belgeleme çalışmalarına ek olarak doğu sur duvarlarının yıkıntılarının temizlenmesine yönelik kazı çalışmalarında ele geçen arkeolojik buluntular kazıevi etütlük eser deposunda belgelenmiştir. Belgeleme çalışmalarından toplanan bulgulara yönelik literatür araştırması esnasında Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Kütüphanesi başta olmak üzere Alman ve İngiliz Arkeoloji Enstitülerinin kütüphanelerinden yararlanılmıştır.

Çalışmanın I. bölümünde Tlos Antik Kenti coğrafyası, tarihi, araştırma tarihçesi, şehirciliği ile ele alınmıştır. II. bölümde savunma duvarlarına ilişkin önce antik yazarların çalışmalarında ele aldıkları teknik ve mimari bilgiler aktarılmış, arkasından da modern araştırmaların sonuçları doğrultusunda surlarda dönem eklentilerinden kaynaklı işçilik farklılıklarının belirlenmesi hakkında bilgi verilmiştir. III. bölümde Tlos Antik Kenti'nin surlarında kullanılan teknikler ve işçilik detaylarına değinilmiştir. IV. bölümde ise diğer bölümlerde verilen bulgular harmanlanarak sur sisteminin tarihi, neden gereksinim duyulduğuna dair görüşler sunulmuştur. Bu bölümde Likya Bölgesi'ndeki diğer kentler ağırlıklı olmak üzere Anadolu'daki benzer savunma mimarilerine de değinilmiş ve karşılaştırılmalar yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TLOS ANTİK KENTİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

1.1. Kent Coğrafyası ve Araştırma Tarihçesi

Tlos Antik Kenti¹, Muğla İli'nin Seydikemer İlçesi'ndeki Yaka Mahallesi sınırlarında yer almaktadır. Tlos Akdağlar'ın batı yamacına konumlandırılmış ve Likya Bölgesi'nin önemli yerleşimlerindenidir. Kuzeyinde Araxa, kuzeydoğusunda Oinoanda, kuzeybatıda Kadyanda, güneyinde Xanthos, güneybatısında Pınara ve batısında Telmessos gibi diğer komşu Likya kentleri bulunur. Kent ile ilgili ilk çalışmalar 1838 yılında Ch. Fellows tarafından yapılmış daha sonra T.A.B. Spratt-E. Forbes (1847)², Ch. Texier (1849)³ ve O. Bendorf-G. Niemann (1884)⁴ gibi araştırmacılar da kentle ilgili araştırmalar yapmışlardır. Bu araştırmalarda Tlos Antik Kenti de diğer Likya kentleri gibi öncelikle topografik açıdan değerlendirilmiş, çizim ve gravürler yardımıyla arkeolojik kalıntılar belgelenmiş ve yöre halkına ilişkin gözlemler yapılmıştır. Kent hakkında en kapsamlı çalışma G. Bean tarafından yapılmıştır. Bean, çalışmasında kentin topografik planını çıkarmış ve mevcut mimari kalıntılar hakkında daha detaylı bilgiler vermiştir. Daha sonra kente gelen mimar W.Wurster Bean'nin hazırladığı kent planını detaylandırarak yeni bir plan çıkarmıştır⁵. Tlos'daki ilk kapsamlı araştırmalar ise T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Akdeniz Üniversitesi işbirliğinde 1994-2001 yılları arasında yürütülen yüzey araştırmalarıdır⁶. Yüzey araştırmalarında kent merkezi, yakın çevresi yerleşim alanları ve teritoryumunda bulunan arkeolojik kalıntılar tanıtılmaya çalışılmıştır. 2005 yılında kazı izninin verilmesiyle Tlos Antik Kenti kazılarına başlanılmıştır⁷. 2005 yılından günümüze kadar Stadyum Alanı, Büyük Hamam, Kent Bazilikası, Kronos Tapınağı ve Tiyatro gibi anıtsal kamu yapılarının yanı sıra akropoldeki kaya mezarları ve lahitlerde kazı çalışmaları yürütülmüştür. Ayrıca Likya Bölgesi tarihsel süreci için önemli bir yerleşme alanı olan Girmeler ve Tavabaşı Mağaraları'nda da kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

¹ Kent hakkında detaylı bilgi için bkz.: Wurster, 1976: 23-49; Bean, 1998: 67-70; Çevik vd., 2003: 189-232; Korkut, 2011a: 92-103; Korkut, 2013b: 70-85; Takaoğlu vd., 2014: 111-118; Çevik, 2015: 238-243; Korkut, 2015a: 5-9; 10-12; 12-65; 65-69; Korkut, 2015b; Işık, 2016: 206-223; Korkut ve Uygun, 2017a: 236-248; Korkut, 2018a: 165-183.

² Spratt ve Forbes, 1847: 32-39.

³ Texier, 1849: 339-346.

⁴ Bendorf ve Niemann, 1884: 34-36; 140-144.

⁵ Wurster, 1976: 23-49.

⁶ Yılmaz ve Çevik, 1995:185-203; Yılmaz ve Çevik, 1998:423-442; Işkan ve Çevik, 2000: 169-180; Işkan, 2002: 99-112; Korkut, 2014b: 505-524.

⁷ Işkan Işık, 2008: 355-370; Korkut, 2010: 1-16; Korkut, 2011: 453-474; Korkut, 2012: 189-204; Korkut, 2013a: 103-189; Korkut, 2014a: 631-655; Korkut, 2015d: 399-416; Korkut, 2016: 407-424; Korkut, 2017b: 1-14; Korkut, 2018b: 471-482.

1.2. Kent Tarihi ve Şehirciliği

Tlos Antik Kenti'nin kuruluşu⁸ Hellen mitoslarına dayandırılmış ve isminin Tremiles ve Praxidike'nin dört oğlundan biri olan "Tloos"dan geldiğine inanılmıştır. Aslında Tlos ismi Likçe bir kelime olan "Tlawa"dan gelmektedir ve Hitit metinlerinde "Dalawa" olarak geçmektedir⁹. IV. Tuthaliya'nın (M.Ö. 1250-1220) Likya seferinin anlatıldığı Konya-Yalbürt'ta bulunan açık hava tapınağındaki ortostatların 14. ve 15. bloklarında okunan "Dalawa Ülkesi'ne indim. Dalawa Ülkesi'nin kadınları ve çocukları önümde eğildiler." anlatımındaki "Dalawa" kelimesi ile Tlos yerleşimi ifade edilmektedir. Tlos Antik Kenti'nde ele geçen Geç Bronz Çağ'a ait baltalar ve mızrak uçları kentin Hititler zamanındaki varlığının kanıtlarındandır¹⁰. Tlos stadyum alanında¹¹ ve teritoryumundaki Tavabaşı, Girmeler Mağaraları gibi Prehistorik yerleşimlerde ele geçen kalıntılar kentin geçmişini Hititler'den daha önceye götürmektedir¹². Prehistorik dönemlere ait yerleşim izleri ve arkeolojik buluntular stadyum zemininde de tespit edilmiş ve böylece kent merkezinin yerleşiminin görünen çok daha erken bir tarihe uzandığı anlaşılmıştır. Buluntular arasında Kalkolitik ve Tunç Çağlarına tarihlenen seramik, çakmaktaşı ve obsidyenden yapılmış el aletleri, taş baltalar öne çıkar. Stadyum düzlüğünde bunlardan başka Erken Demir Çağ yerleşim katmanına da ulaşılmıştır.

Girmeler Mağarası önündeki höyük kalıntısında yapılan kazı çalışmalarında ele geçen buluntular Stadyum alanında yürütülen kazı çalışmalarında bulunan taş balta, çakmaktaşı ve obsidyen el aletleri ile süs eşyaları gibi buluntularla benzerlik göstermektedir. Girmeler Mağarası Neolitik ve Kalkolitik Dönemlerden izler taşımaktadır¹³. Tavabaşı Mağaraları da Girmeler Mağarası gibi bölgenin Prehistorik Dönem insanının sosyal yaşamı hakkında bilgiler veren arkeolojik buluntular sunmaktadır. Mağaraların çevresinde bulunan kaya resimleri ve mağaraların içlerinde ele geçen seramikler Neolitik Dönem'e kadar tarihlenebilmektedir. Söz konusu seramikler Hacılar, Kuruçay, Bademağacı, Höyücek gibi yakın yerleşimlerdeki buluntularla karşılaştırıldığında benzerlik göstermekte ve bu benzerlik iki bölge arasındaki kültürel ve ticari ilişkinin varlığını kanıtlamaktadır. Girmeler ve Tavabaşı gibi yerleşimlerde Neolitik Dönem'den Kalkolitik Döneme kadar uzanan buluntularla dağlık Likya'nın da söz konusu süreçlerde yerleşim için tercih edildiği kanıtlanabilmiştir. Diğer yandan Demir Çağ Likyası'nda kabul edilen "Karanlık Çağ" Tlos için geçerliliğini yitirmiştir. Tlos'da ele geçen kalıntılar Neolitik Dönem'den Pers istilasına kadar geçen süreçte kesintisiz bir yerleşim

⁸ Tlos şehirciliği için bkz. Korkut 2015a, 65-69; Korkut ve Uygun 2017a, 236-248; Korkut 2018a, 165-183.

⁹ Korkut, 2015a: 6; Korkut, 2015b: 17.

¹⁰ Przeworski, 1939.

¹¹ Stadyum alanı seramikleri için bkz.: Sezgin, 2017.

¹² Işın vd., 2015: 148-162.

¹³ Takaoğlu vd., 2014: 111-118; Korkut, 2015a: 43-44; Korkut, 2015b: 135-138.

olduğunu göstermektedir. Kentin en erken sur yapısının kalıntılarına stadium düzlüğünde, Arkaik Dönem tabakasında, havuz yapısının güneybatı köşesinde rastlanılmıştır. Bu sur duvarının açılan kısmından anlaşıldığı kadarıyla kyklopik tarzda kuzey-güney doğrultusunda inşa edilmiştir.

M.Ö. 540 yıllarında Harpagos önderliğindeki Pers ordularının Likya'yı istila etmesiyle bölge egemenlik altına alınmış ve Hellenistik Dönem'e kadar tüm Likya Bölgesi Pers egemenliği altında kalmıştır. Hellenistik Dönem öncesinde M.Ö. 360 yıllarında Limyra Beyi Perikle Perslere karşı yaptığı ayaklanmada başarısız olmuş ve böylece Likya Karia Bölgesi'ne bağlanmıştır. Klasik Döneme karşılık gelen bu süreçte Tlos Akropol'ünde sivil ve askeri yapılara ait izleri takip etmek mümkündür. Yükseltinin zirvesindeki bey kalesi ve etrafına inşa edilen konutlar söz konusu sivil yapılardan olup, bu alanın etrafını çevreleyen sur duvarından kalan kalıntılar da askeri yapı olarak kabul edilmiştir. Polygonal taşlardan tek sıra örülen Klasik Dönem surundan sadece 13,60 m. uzunluğunda ve kuzey-güney doğrultulu uzanan kısım günümüze ulaşabilmiştir (**Lev. 17 Lev. 17b**). Bu surların dışında kalan alan ise lahit, kaya mezarı, heroon gibi kalıntılardan da anlaşıldığı üzere Klasik Dönem'de nekropol amaçlı kullanılmıştır. Bunlardan başka Akropol'de Klasik Dönem'e tarihlenen kutsal alanların oluşturulduğu da tespit edilmiştir. Diğer yandan Tlos teritoryumundaki Yörükveller, Meşedibi, Davudlar ve Köy Tarlası gibi mevkilerde Klasik Dönem'e tarihlenen yerleşim alanlarının olduğu görülmektedir. Teritoryumdaki bu klasik yerleşimlerin etrafında nekropol alanları yer almaktadır. Akropoldeki Klasik Dönem surun benzerine ayrıca Yörükveller yerleşiminin batı eteğinde de rastlanmıştır¹⁴.

M.Ö. 333 yılında Büyük İskender Likya Bölgesi'ne egemen olmuştur. İskender'in ölümünün ardından bölgede yönetim sırasıyla Antigonoslar, Ptolemaioslar, Seleukoslar ve Rodos arasında el değiştirmiştir. Hellenistik Dönem ile birlikte akropol yükseltisi tamamen nekropol alanına dönüştürülmüştür. Bir yandan mevcut mezarlar kullanılmış diğer yandan yeni mezar tipleri de eklenmiştir. Akropolün doğu yündeki düzlük stadyum olarak kullanılmaya başlanmıştır. Stadyumun batısına bouleuterion-prytaneion yapı grubu; doğusuna agora ve dükkanlar, tiyatro; güneyine ise gymnasium konumlandırılmıştır. Klasik Dönem sonrasında büyüyen kent merkezinin etrafı Helenistik Dönem'de herhangi bir sur duvarı ile çevrelenmesine gerek duyulmamıştır. Doğuda Akdağların doğal sur vazifesi görmesi, batıda da akropol yükseltisinin korunaklığı kalabalıklaşan ve kamusal yapılarla büyüyen kent merkezinin bir surla çevrelenmemesinde etkili olmuştur¹⁵.

¹⁴ Korkut ve Uygun, 2017a: 238-240.

¹⁵ Tlos şehirciliği için bkz. Korkut, 2015a: 65-69; Korkut ve Uygun, 2017a: 236-248; Korkut, 2018a: 165-183.

Tlos, M.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısında Likya Birliği'nin¹⁶ Roma tarafından resmen kabul edilmesinden M.S. 43 yılına kadar Roma müttefiki olarak bağımsızlığını korumuştur. İmparator Claudius M.S. 43 yılında Likya Bölgesi'ni Roma eyaletine¹⁷ dönüştürmüştür. Likya'nın Roma eyaletine dönüşmesiyle birlikte gerek askeri gerekse ticari nedenlerden ötürü bölgedeki yol ağları yeniden düzenlenmiştir. Güneyde Xanthos'tan, güneybatıda Pınara'dan, batıda Telmessos'tan, kuzeybatıda Kadyanda'dan, kuzeyde Araxa'dan, kuzeydoğuda Oinoanda'dan ve doğuda Choma'dan gelen yedi farklı yol ağı Tlos'da kesişmiştir¹⁸. Roma Dönemi ile birlikte Tlos'un Hellenistik Dönem şehirciliğinde çok fazla değişiklik olmamıştır¹⁹. Sadece mevcut yapılar onarım görerek yeniden kullanılmıştır. Klasik Dönem kaya mezarlarının kullanımına devam edilmiştir. Bu kaya mezarlarının bazılarında yeni kline düzenlemesi ilave edilmiştir. Roma Dönemi'nde Kronos Tapınağı, Büyük Hamam ve Küçük Hamam gibi yeni yapılar da inşa edilmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde de savunma amaçlı sur yapılarına yer verilmemiştir.

Bizans Dönemi ile birlikte Likya Bölgesi'nde oluşturulan önemli piskoposluk merkezleri arasında Tlos'un da adı geçmektedir. Erken Hristiyanlık Dönemi ile birlikte pagan yerleşim alanı terkedilerek akropolün güneyinde surlarla çevrili yeni bir yerleşim alanı oluşturulmuştur. Bu yerleşimin merkezinde bir saray yapısı yer alır. Orta Bizans Dönemi'nde ise kenttin nüfusunun artması nedeniyle surların dışına çıkılarak Roma Dönemi yerleşim alanları tekrar kullanılmış ve ihtiyaç duyulan yerlere yeni sur duvarları ilave edilmiştir²⁰. Bu surlar akropolün kuzeydoğusunda yer alan kapının iki yanında (**Lev. 17 Lev. 17c; Lev. 18 Lev. 18a**) ve stadyumun kuzeyinde (**Lev. 17 Lev. 17a**) görülmektedir. Kapı, kuzey-güney doğrultuludur. Kapının iki yanında, kısmen günümüze ulaşmış olan sur kalıntıları Orta Bizans Dönemine aittir. Kapının sövesi devşirme bloklarla yapılmıştır. Kapının iki yanındaki sövelerin genişlikleri 50 cm. uzunlukları ise 2.90 cm. civarındadır. Üst kısımdaki lento tek bloktan oluşmaktadır. Üst lentonun ölçüsü 2.80 x 60 cm.'dir. Her iki sövenin diazomaya bakan bitiminde yine devşirme olarak kullanılan fascia profilli blok parçaları bulunmaktadır. Kuzeydoğudan başlayan yol stadyum diazomasına bağlanmıştır. 19. yüzyılda Akropol'deki kalenin inşasıyla birlikte yolun yönü değiştirilmiştir. Moloz taşlarla yapılan bu yol diazomanın kuzey köşesinden batı yöndeki surlara doğru uzatılmıştır. Bu alandaki sur duvarlarının bir kısmı

¹⁶ Patara, Pınara, Myra, Xanthos, Olympos gibi kentlerde olduğu gibi Tlos da Likya Birliği'nde 3 oy hakkına sahip olmuştur. Antik yazarlardan Strabon en büyük kentlerin 3, orta büyüklükte olanların 2 ve geriye kalanların ise 1 oy hakkı olduğunu ve en büyük kentler arasında Xanthos, Patara, Pınara, Olympos, Myra ve Tlos olduğunu belirtmiştir. bkz.: Pekman, 2000: 243.

¹⁷ İplikçioğlu, 2016: 62.

¹⁸ Patara Antik Kenti'nde yer alan Yol Klavuz Anıtı için bkz.: Işık vd., 2001; Şahin, 2014.

¹⁹ Korkut ve Uygun, 2017a: 242.

²⁰ Korkut ve Uygun, 2017a: 243.

sökülmüş ve yol sur duvarını aşarak kale yapısına ulaştırılmıştır²¹. Stadyumun kuzeyinde yer alan duvar ise; kuzey-güney doğrultulu ve moloz taşlarla yapılmıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin çöküşünden sonra güneybatı Anadolu'daki Bizans egemenliğine Menteşeoğulları Beyliği son vermiş, Muğla merkez olmak üzere 13. yüzyıl ortalarından 15. yüzyıl başlarına kadar bölgede hakimiyet sürmüş ve Tlos Antik Kenti'nin çevresinde yeni yerleşimler oluşturmuştur. Bölgeye daha sonra Osmanlı İmparatorluğu egemen olmuştur. Bu dönemde Ali Ağa isimli derbeyi akropolün tepesine kalesini konumlandırmıştır. Bunlardan başka Büyük Hamam yakınlarındaki yapı ve yol kalıntısı da bu dönemden günümüze ulaşan arkeolojik kalıntılardandır²².

²¹ Korkut, 2015a: 16.

²² Korkut 2015a: 9; Korkut 2015b: 28. Tlos Antik Kenti Büyük Hamam için bkz.: Korkut 2015a: 30-32; Korkut 2015b: 53-59.

İKİNCİ BÖLÜM

GENEL HATLARIYLA SUR DUVARLARI

2.1. Antik Kaynaklarda Sur Duvarları

Yerleşik düzene geçiş ile birlikte üretim fazlasını diğer insan topluluklarının yağmasından koruma amaçlı yaşam alanlarının sur olarak tanımlanabilecek nitelikte kalın ve yüksek duvarlarla çevrelenmesi Kalkolitik Çağ'a kadar uzanır. Erken dönem yerleşimlerinde kerpiç vb. organik malzemeden yapıldığı için günümüze kadar ulaşmayan sur kalıntılarının taştan örneklerinden dönemin yapım tekniği, savunma sistemi ve kent planı hakkında bilgi edinmek mümkündür. Farklı dönemlerde kurulan yerleşimlerin kendine özgü savunma mimarilerini antik kaynaklardan ve günümüze ulaşan sur kalıntılarından anlaşılmaktadır. Antik kaynak noktasında Aristoteles, Platon ve Vitruvius, Thukydides gibi antik yazarların eserleri önemli başvuru kaynaklarıdır²³. Diğer yandan onurlandırma yazıtlarından da sur yapımı veya tadilatına katkıda bulunan zengin vatandaşların isimlerini ve icraatlarını öğrenmek mümkündür.

Aristoteles “Politika” adlı eserinde surun şehir savunması için ne kadar önemli olduğunu vurgulayarak aşırı özgüven nedeniyle şehirlerini sur ile çevrelemeyen polislerin yanlış bir yol izlediklerinin altını çizmiştir:

Surlara gelince, bazılarının dediği gibi, yiğit olduklarını ileri süren şehirlerin surlara ihtiyaçları olmadığını söylemek tamamıyla eskimiştir; böyle övünen şehirlerin gerçekte başlarına neler geldiğine bir bakmanız yeter. Hiç kuşkusuz, sağlam duvarların arkasında güvenlik aramanın pek şerefli bir yanı yoktur en azından, eşit sayıda yahut biraz üstün bir düşmana karşı. Fakat saldıranların sayısal üstünlüğünün, gerek ortalama adam gerekse seçkin bir azlık için savunanların cesaretine (karşı koyamayacakları kadar) fazla geldiği durumlar olabilir ve olmaktadır da. Öyleyse, şehrimizi kurtaracak, zulüm ve baskının aşağılayıcılıklarından kaçınacaksak surların sağlayabileceği en geniş ölçüde korumanın aynı zamanda en iyi askeri tedbir olduğunu teslim etmeliyiz. Bunun doğruluğu, kuşatılmış bir şehre saldırmakta kullanılan çağdaş atış araçlarının (mancınıkların) geliştirilmesiyle büsbütün ortaya çıkmaktadır. Şehirleri bile bile sursuz yapmak, kolay saldırılabilecek bir yer seçmek ve çevredeki (koruyucu) yükseklikleri düzlemek gibidir. Bu, evde oturanlar korkaklığa alışmasını diye, özel bir mülkü duvarlarla çevirmemeye benzer. Gözden kaçırılmaması gereken bir başka şey de şudur: Şehirlerine sur yaptıranlar, o şehri isterlerse pekiştirilmiş, isterlerse pekiştirilmemiş bir şehir sayabilecek

²³ Aristoteles'in Politika, Platon'un “Yasalar”, Vitruvius'un “Mimarlık Üzerine On Kitap”, Thukydides'in “Peloponnesos Savaşları” gibi birçok antik yazarların eserlerinden kentlerin günümüze ulaşmayan veya tahrip olmuş savunma sistemleri hakkında bilgiler edinilmektedir.

durumdadırlar. Surları olmayanların ise, böyle bir seçeneği yoktur. Bu doğruysa, o zaman yalnız sur yapmak değil, bu surları hem şehrin görünüşü hem de bugünlerde pek çoğalmış bulunan savunma gereklerine uyacak biçimde bakımlı tutmak bir ödev olur. Saldıran taraf her zaman kendisine üstünlük sağlayacak yöntemler aradığı gibi, savunanlar da bilimsel araştırmaların yardımıyla, durmadan yeni savunma yolları bulmaya çalışmalıdır. Düşman, bir saldırıyı karşılamak için gerçekten iyi hazırlanmış olanlara saldırmaya kalkmaz bile²⁴.

Aynı çalışmasında Aristoteles polislerin yönetim biçimleriyle savunma sistemleri arasındaki ilişkiye de değinir:

Savunma konumları konusunda, bir hükümet türü için en iyi olanın bir başkası için o kadar iyi olmadığını hatırlamak gerekir. Yüksek bir merkezi kale (akropolis) oligarşiye ve monarşiye uyundur, düz bir ovada demokrasiye; bunların hiç biri bir aristokrasiye uymaz, o bir dizi ayrı ayrı pekiştirilmiş yer (tahkimat) olmasını yeğler...²⁵.

Aristoteles'in eserinden krallar ve tiranlar için akropol yükseltisinin içindeki yaşam alanlarını çevreleyen sur sisteminin yeterli olduğu halkın yaşadığı yerlerin savunma alanının dışına bırakıldığı anlaşılmaktadır. Demokratik yönetimlerde ise tüm halkın korunması amaçlanmaktadır²⁶.

Platon ise "Yasalar" adlı çalışmasında Aristoteles'den farklı olarak sur duvarıyla savunma sisteminin karşısında olduğunu, şehrin genel planlamasında her bir yapının savunmaya elverişli bir şekilde düzenlemesinin yeterli olacağı görüşünü savunmuştur:

...Surlara gelince, Megillos, surların toprakta yatıp uyumalarına izin vermek ve ayağa dikmemek konusunda Sparta ile aynı görüşteyim; nedeni de şu: bu konuda ozanın çok güzel dile getirdiği gibi, surların taş yerine bronz ve demirden olması gerekir. Üstelik, bizim durumumuzda, düşmanların ülke sınırlarından girmesini engellemek için, kimi hendek, kimi kanal kazmak üzere, kimi de birtakım yapılarla düşmanları uzak tutmak üzere, gençleri her yıl kırsal alanlara göndermemiz, sonra kentin çevresine surlar yapmamız doğrusu çok gülünç olurdu. Her şeyden önce surlar kentlerin sağlığı için hiç de yararlı değildir. Surların içine sığınarak düşmanlara karşı savunmayı, kurtuluşu kentte gece gündüz nöbet tutmakta bulmayı engellediği için, halkın ruhunda genellikle bir gevşeklik yaratır. Sur ve kapılarla önlem alıp uykuya dalarak gerçekte kurtuluş yolunu bulacaklarını düşündürür; sanki hiç yorulmamak için dünyaya gelmişler gibi, rahatlığın aslında alın teriyle kazanıldığını bilmezler; oysa benim düşünceme göre, bu çirkin rahatlık ve gevşeklikten yeni dertler çıkması doğaldır. Ama sur insanlar için gerekliyse, özel kişilere ait evlerin temelleri başlangıçta o şekilde atılmalı ki, kentin tümü bir tek sur

²⁴ Tuncay, 1975: 214-216.

²⁵ Tuncay, 1975: 214-216.

²⁶ Wycherley, 2011: 56.

gibi olsun. Bütün evler bir örnek, düzenli ve korumaya uygun olarak sokaklara sıralansın; kentin bir tek ev gibi görünmesi hiç de fena değil, koruma kolaylığı bakımından da kent ve halkın kurtuluşu için yararlı olacaktır²⁷...

Vitruvius mimarlık ile ilgili tecrübe ve görüşlerini aktardığı eserinde ise surun varlığını tartışmak yerine yapım tekniği ve planlama ağırlıklı bilgiler verir;

...Sağlam zemini (varsa) bulana kadar kazıp temelleri önerilen yapının büyüklüğünün gerektiği derinliklere yapınız. Temeller, toprak üzerinde görünen duvarlardan çok daha kalın yapılmalı, yapıları da mümkün olduğu kadar sağlam olmalıdır²⁸.

Kanımcı surların kalınlığı, üstünde karşılaşılan silahlı adamların birbirlerini engellemeden geçebilecekleri genişlikte olmalıdır. Duvara kalıcı bir dayanıklılık vermek için, duvarın kalınlığı içerisine duvarın iki yüzünü bağlayan ve kömürleşmemiş zeytin kerestesinden yapılmış birbirine çok yakın bağlar yerleştirilmelidir. Çünkü bu ne çürümenin, ne iklimin, ne de zamanın zarar verebileceği bir malzemedir; toprağa gömülü veya suda bile olsa her zaman sağlamlığını ve etkinliğini korur. Böylece yalnız kent surları değil, genelde temeller ve kent surlarının kalınlığını gerektiren tüm duvarlar da bu biçimde bağlanırlarsa bozulmaları uzun bir zaman alacaktır²⁹.

Vitruvius kent surlarının yapı malzemesi olarak da şu bilgileri aktarır;

Duvarın kendisinin hangi malzeme ile yapılarak tamamlanacağına gelince, bunun için kesin bir reçete verilemez; çünkü istediğimiz malzemeyi her yerde bulabilmemiz olanaksızdır. Kesme taş, çakmaktaşı, moloz taş, fırınlanmış veya fırınlanmamış tuğlayı bulabildikçe kullanırız. Zira her bölgenin veya belli bir yörenin, bol miktarda asfalt bulunan Babil'deki gibi fırınlanmış tuğladan bir duvara sahip olması olanaksızdır; buna rağmen, bu yerlerde, sonsuza kadar dayanacak kusursuz bir duvarın inşa edilebileceği aynı ölçüde yararlı başka malzemelerin bulunması olasıdır³⁰.

Sonuç olarak antik çağlarda sur duvarlarına dayalı bir savunma sisteminin gerekliliği dönemin politikacı ve düşünürleri tarafından sorgulanmış ve bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ancak kesin olan nokta, kalın duvarların gerisinde yaşanan alanı savunma düşüncesi Kalkolitik Çağ'dan Orta Çağa kadar kullanıla gelen bir yöntemdir. Bu çerçevede surun gerekli olduğunu kabul eden kentler için surların sağlamlığının o kentin güvenliği açısından önemli olduğuna dair antik yazarların aktarımları önemlidir. Kenti ele geçirmek için sur duvarının önüne gelen düşmana karşı savunmada surların saldırılara karşı ne kadar dirençli

²⁷ Şentuna ve Babür, 2007: 249.

²⁸ Güven, 2015: 15.

²⁹ Güven, 2015: 15.

³⁰ Güven, 2015: 15.

olduğu, burçların ise düşmana kayıp vermede ne kadar etkili olduğu bilinen bir gerçektir. Sur duvarlarında görülen teknik ve işçilikteki değişimler dönemin siyasi ve demografik yapısıyla ilişkilidir. Aynı zamanda sur duvarlarının yapım tarzından ve gösterişinden o kentin gücünü kestirmek mümkündür. Örneğin kent ekonomik olarak zengin ve refah düzeyi yüksek ise bu durum şehir surlarına da yansır. Böylece surlar daha ihtişamlı bir şekilde yapılmış olur.

2.2. Modern Literatürde Sur Araştırmaları

Sur duvarları kentin en önemli yapı mimarisini oluşturur. Sur duvarları kent yapılarının ve kentte yaşayan halkın dış tehditlerden korunmasını sağlar. Surlar yalnız savunmanın ilk hattını oluşturmakla kalmaz, kentin düşman saldırısına dayanması veya düşmesinde başlıca rol oynamaktadır. İnsanoğlu, yerleşik hayata geçmesiyle kentler kurunmaya başlanmış, tarım ve hayvancılığa başlamalarıyla yerleşimlerinin etrafını sur benzeri tahkimatla çevrelemişlerdir. Sur duvarları stratejik konum ve topografyaya göre yapılmalarının yanı sıra çevreledikleri kentlerin planlarından bağımsız olarak taş veya kerpiçten yapılmıştır. Sur duvarlarının inşa edilmesi artan nüfus ve dış tehditlerin artmasıyla zorunlu hale gelmiştir. Sur duvarlarının yapımı ve gelişimi çevrelediği kentin ekonomik ve siyasi gücüyle doğru orantılıdır. Bazı kentler ise savunulması kolay topografyada kurulmuşlardır³¹. Kentlerin siyasi ve ekonomik gücüne bağlı olarak şekillenen sur duvarları; dönemsel etmenlerden dolayı sur duvarlarına olan ihtiyacın azalması, yerleşimlerin terk edilmesi, sur duvarlarında kullanılan yapı malzemelerinin başka yapılarda kullanılmak üzere sökülmesi ve gerek doğal afet gerekse savaşlardaki tahribatlar nedeniyle sur duvarlarının günümüze orijinal özellikleriyle ulaşmasını engellemiştir. Kesin olan nokta kent savunmasında ve kentin özellikle ekonomik gücünü ve bağımsızlığını koruma adına sur duvarları oldukça önemli bir rol oynamaktadır.

Antik dönemde kentlerin savunma sistemleri olan sur duvarları, iç kaleler ile sınır-arazi savunması olmak üzere 3 başlık altında toplanır.

Yerleşim yerinin etrafını çevreleyen surlar işlevselliği, yani yaşanılan bölgeyi düşman saldırılarından koruyabilmesi dayanıklılığı ile doğru orantılıdır. Düşman kuvvetlerinin surlarda açılan boşluklardan kente girip girememesi surun dayanıklılığına ve topografya ile uyumlu bir şekilde planlamasına bağlıdır. Topografyanın sur planı olan ilişkisinde örneğin ovada kurulan şehirlerde hippodomik planın kolyaca uygulanabilir oluşu nedeniyle surunda dikdörtgen bir plana sahip olduğu görülür. Yarımada üzerine kurulan kentlerde ise denizden gelecek saldırıları berteraf etmek amacıyla kıyı hattı boyunca devam eden sur planlaması tercih edilmiştir. Dağlık yerleşimlerde sur duvarı topografyanın engebeli yapısına göre şekillenen kent planıyla uyumlu

³¹ Bu duruma örnek olarak Samos (Sisam Adası) gösterilebilir. Bkz.: Akarca, 1998: 128.

bir hat çizer ve yerleşim ile sur duvarı arasında ihtiyaca bağlı olarak kullanıma yönelik boşluklar oluşturulur. Yamaç yerleşimlerinde ise yapılar ile sur iki ayrı unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Surun şekli araziye göre belirlenir. Engebesiz araziden geçerken surlar düz bir yön izleyerek devam eder. Sarp yamaçlarda ise surlar genellikle anakayaların zayıf bölgelerine yapılmıştır. Anakayanın yüksek oluşu düşmanın engellenmesinde avantaj sağlamıştır. Ayrıca surların yapımında malzeme, maliyet ve zamandan tasarruf edilmiştir³². Bazen arazinin bir kısmı savunma açısından önemini kaybetmesi veya topografyanın getirdiği durumlar karşısında savunma hatları yaratmak için surlar “diatexisma” olarak isimlendirilen duvarla bölünmüştür³³.

İçkale son savunmanın yapıldığı yerdir. İçkale tepe eteğine kurulan şehirlerde akropolisin önünde şehrin yayıldığı tepedir. Dağ eteğine kurulmuş kentlerde ise içkale dağ üzerinde yer alır. Her kentte bir içkale olmayabilir. İçkalenin planlanmadığı kentlerde ikinci bir duvarla sura takviye yapılmıştır. Sadece kayalıktan oluşan içkaleye sahip kentler de vardır. Kayalık yoksa dorukta surdan ayrı bir kale inşa edilmiş ya da surlar arazinin en sarp yerinden geçiyorsa içten bir duvar çekilerek burası bir içkaleye dönüştürülmüştür³⁴.

Sınır ve arazi savunmasında kaleler, kuleler ve duvarlar kullanılmıştır. Düşmanın şehre saldırabilmesi için bu ilk savunmayı geçmesi gerekmektedir. Kaleler ve kuleler, stratejik önemi olan tepeler üzerine; duvarlar ise dağ geçitlerini ve boğazları kapatmak için yapılmıştır. Kuleler, kalelere bağlı olarak planlanmış ve daha dar alanlı savunma merkezleri oluşturmuşlardır. Kulelerin en önemli görevi, bağlı bulundukları kalelerin görüş alanı içerisinde tespit edilen askeri bir tehlikeyi kaleye iletmektir³⁵.

Sur duvarlarının gelişim süreci incelendiğinde erken dönem yerleşimleriyle geç dönem yerleşimleri arasında gerek teknik gerekse planlama açısından dikkat çekici farklılıklar vardır. Teknik değişimde kerpiçten taşa geçiş ilk sırada yer alır ve savunma sistemlerinin en önemli gelişim aşamasını oluşturur. Mezopotamya’da Geç Kalkolitik-Erken Tunç Çağ’dan³⁶ itibaren görülen kerpiç kullanımı M.Ö. 2. yüzyıla kadar devam etmiştir³⁷.

Erken dönemlerde çokgen kaba taş bloklardan oluşan, “Kyklopik” olarak isimlendirilen duvar örgü tipi karşımıza çıkmaktadır. Kyklopik duvar örgüsü kendi içerisinde gruplandırılmaktadır. Yunanca “Logaden” olan kaba şekilde işlenen duvarlar bu tipin ilk örneğini oluşturmaktadır. Kyklopik duvar örgü tipinin bir alt çeşidi ise “Lesbos Tarzı” olarak

³² Akarca, 1998: 125-131.

³³ Akarca, 1998: 129.

³⁴ Akarca, 1998: 132.

³⁵ Akarca, 1998: 118-125.

³⁶ Gates, 2015: 70-71.

³⁷ Akarca, 1998: 107.

isimlendirilen tiptir. Lesbos Adası'nda yaygın olarak kullanılmasından dolayı bu örgü çeşidine “Lesbos Tarzı” denmiştir. Bu örgüde taşların kenarları kavisli işlendiği için duvar yüzeyleri dalgalıdır. Düzgün şekilde yerleştirilen farklı boyuttaki taşlar birbirine geçmeli teknikle örüldüğü için daha sağlamdır. Duvar tarzının ilk kullanımı M.Ö. 7. yüzyıla kadar gitmektedir. M.Ö. 6. yüzyılda tercih edilen bu örgü tipidir³⁸.

Kenarları düzleştirilmiş çokgen bloklardan oluşturulan duvarlar sık kullanılan tipler arasında yer almaktadır. Bu teknik M.Ö. 5. ve 4. yüzyılda yaygın kullanılmış ve geniş bir alana yayılmıştır³⁹.

Dikdörtgen taşlardan yapılan örgü düzeni ise kendi içerisinde çeşitleri vardır. İsdodom duvar; taş dizilerinin eşit boyda inşa edilmesiyle yapılmaktadır⁴⁰. M.Ö. 2. yüzyılda uygulanan dikdörtgen şeklindeki isodom duvarlarda iki biçimde taş kullanılmıştır. İsdomos Trapezoidal Örgü; taş bloklar aynı yükseklikte yerleştirilmişlerdir. Uzun kenarları yatay ve devamlı iken kısa kenarları sağa ve sola doğru genişlemektedir. Blokların dış yüzleri kabaca çekiçlenmiştir. İsdomos Rektogonal Örgü; bloklar genelde dik olarak yapılmıştır. M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren yükseklikleri ve uzunlukları eşit halde yapılmıştır. İsdodom Rektogonal Örgü de iki boy ve tek boy olmak üzere iki çeşidi vardır. İki boy taş kullanılan duvarlarda; taşların bir boyları duvarın genişliğine eşit yapılmıştır. Diğer boyları ise yarı genişliğinde yapılmıştır. Dar bir genişliğe sahiptirler. Uzun yanları dışa gelecek şekilde çift olarak yanyana dizilmişlerdir. Üzerlerinde yassı taş sırası yer alır. Tek boy taş kullanılan duvarlarda; taşların bir sıra yan tarafı bir sıra da baş kısımları dışa gelmek üzere dizilmişlerdir. Aynı yükseklikte taş sıraları elde edilmiştir.

Taş dizilerinin farklı yükseklikte oluşan duvar örgüsüne “Pseudoisodom” denir⁴¹. İki çeşiti vardır. Pseudoisodomos Trapezoidal Örgü; taş bloklar eşit yükseklikte olmayıp yan kenarları aşağıya doğru genişleyen şekildedir. Taş bloklar bazen kaba biçimde bırakılmış, bazende çekiçe düzeltilmiştir. Pseudoisodomos Rektogonal Örgü; tek boy taş blok kullanılmıştır. Taş bloklar bir sıra geniş bir sıra da dar yüzleri üzerine çift olarak yerleştirilmiştir. Üzerlerinde yassı taşlar yer almaktadır⁴².

“Atkılı” duvar örgüsünde tek ya da iki boy taş kullanılmıştır. Genellikle iki taşta bir atılan atkı taşları, duvara daha fazla sağlamlık kazandırır. Hellenistik Dönem’de yaygın olarak görülen bu tarz örgü düzeni duvara kumaş dokusu görünümü verir. Atkı taşları kullanılarak duvarın her iki yüzü arasında bağlantı sağlanmıştır⁴³.

³⁸ Orlandos, 1968: 127-132; Akarca, 1998: 113.

³⁹ Orlandos, 1968: 132-134; Akarca, 1998: 114.

⁴⁰ Vitruvius, 2015: 37.

⁴¹ Vitruvius, 2015: 37.

⁴² Trapezoidal Örgü için bkz.: Orlandos, 1968: 135-139. Rektogonal Örgü için bkz.: Orlandos, 1968: 139-158.

⁴³ Akarca, 1998: 115.

Bunlardan başka Roma İmparatorluğu'nun yayıldığı tüm noktalarda görülen duvar örgü çeşitleri de vardır. En erken M.Ö. 4. ve M.Ö. 3. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Bunlar: Opus Reticulatum, küçük kare taşların ağ biçimli olarak yerleştirilmesi ile; Opus Caementicium, düzensiz taşların ve tuğla kırıklarının harçla birleştirilmesiyle; Opus Testaceum, kalın ve yatay tuğlalarla harçlı olarak; Opus Incertum, küçük düzensiz taşlarla; Opus Quadratum, kare ya da dikdörtgen kesme taş blokların harçsız birleştirilmesiyle; Opus Africanum, yatay ve dikey blokların zincir görünümünde; Opus Mixtum, yatay bir biçimde yerleştirilen tuğla ve kesme taş sıralarından; Opus Latericum, düzenli tuğla dizileri ile oluşturulan örgü; Opus Vittatum, küçük blokların yatay dizilmesi ile elde edilen duvar örgü tipleridir⁴⁴.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde şehir planlamalarında sur duvarlarına ağırlık verilmesi, erken dönem savunma yapılarının kullanılmaya devam edildiği görülür. Kentlerdeki bu durum Roma İmparatorluğu'nda M.S. 3. yüzyıl başlarına kadar devam eden barış ve huzur ortamıyla alakalı olarak Augustus zamanından itibaren eyaletlerin güvenliği sürekli kontrol edilen yol ağları, askeri koloniler ve ekonomik önlemlerle sağlanmıştır. M. S. 3. yüzyılın ikinci yarısında patlak veren savaşlar, salgın hastalıklar ve yağma faaliyetleri ile bu güven ortamı bozulmuştur⁴⁵. Roma Dönemi kentleri mimari açıdan en parlak safhasına M.S. 2. yüzyılda ulaşır. M.S. 3. yüzyılın ikinci yarısından M.S. 4. yüzyıla kadar bir çöküş içine girerler⁴⁶. M.S. 3. yüzyılda yaşanan siyasi ve dini kriz imparatorluğun Hristiyanlaşmasına ve idari olarak da bölünmesine neden olmuştur. Bu siyasi kriz hem kentleri hem de onlara bağlı olan kırsal yerleşimleri sosyal ve fiziki açıdan olumsuz etkilenmiştir. Kentler sadece ekonomik bir krize girmekle kalmamış aynı zamanda maddi açıdan çöküntüye uğrayan kırsal alanlar da terk edilmiştir⁴⁷. İmparator Constantinus Dönemin'de Hristiyanlar inanç özgürlüğü kazanmış; Theodosius Döneminde ise pagan dinleri yasaklanarak Hristiyanlık tek resmi din olarak kabul edilmiştir⁴⁸. M.S. 4. yüzyıldan itibaren Hristiyanlığın benimsenmesiyle Roma Dönemi yerleşimleri bir süre daha kullanılmaya devam edilmiştir.

Erken Bizans Dönemi kentlerinde caddelerin düzenlenmesinde, savunma yapılarında ve nekropoller gibi alanlarda köklü değişiklikler yapılmamıştır. Roma Dönemi'ne ait sokaklar, caddeler, hamamlar, tapınaklar vb. gibi yapıların kullanımına devam edilmiştir. Asıl dönüşüm

⁴⁴ Fırat, 2016: 16.

⁴⁵ Çevik ve Bulut, 2007: 122.

⁴⁶ Mango, 2006: 27.

⁴⁷ İşler, 2009: 80.

⁴⁸ Ostrogorsky, 2006: 49. Paganizm'den Hristiyanlık'a geçiş süreci için bkz.: Mitchell, 2016: 325-372. Ayrıca Geç Antik Çağ'da Hristiyanlık için bkz.: Kaçar, 2015.

kiliselerin eklenmesi ve pagan tapınaklarının terk edilmesi ile yaşanmıştır⁴⁹. Bu yeni dönemle birlikte M.S. 4. yüzyıldan itibaren kiliselerin eklenmesiyle pagan tapınaklarına farklı işlevler verilmiş veya tapınaklar moloz taş ihtiyacını karşılayabilmek adına parçaları sökülmüş devşirme malzeme olarak başka yapılarda kullanılmıştır⁵⁰. Kiliseler sadece pagan tapınaklarını değil; kentin tiyatro, hamam, agora ve diğer kamu yapılarını da etkilemiştir. Roma kentlerindeki büyük kamu yapıları, kent alanları ve caddeler yerini merkezde kilisenin bulunduğu kentlere bırakmıştır. Bu kiliselerin çevresi konutlarla sarılmıştır. Konutlar arası yollar ihtiyaca göre şekillenerek kentin çevresi de sur duvarıyla sınırlandırılmıştır. Böylelikle kentler Antik Dönem kimliğini yitirmiş, Ortaçağ kentlerine dönüşmüştür⁵¹. M.S. 5. ve 6. yüzyıllarda doğu eyaletlerinde hem nüfus hem de imar faaliyetlerinde artış olmuştur⁵². M.S. 6. yüzyıl ortasında yayılan veba salgını ve kıtlığa ek olarak M.S. 7. yüzyılda Arap saldırıları ile nüfusun büyük çoğunluğu azalmıştır. Ancak M.S. 8. yüzyılın sonunda başlayarak Bizans'ın Arapları geri püskürtmesiyle az da olsa yıkılan yapılar yeniden onarılmıştır⁵³.

Sonuç olarak insanoğlunun yerleşik hayata geçip tarıma başlamasıyla oluşan savunma kaygısı çağlar boyunca devam etmiştir. Bu kaygı yerleşimlerin gelişimlerini de etkilemiştir. Bölgelere göre farklı işçilik ve malzeme kalitesi gözlemlenir. Beklenildiği üzere sur yapımında yakın çevresindeki doğal kaynaklar tercih edilmiştir. Bölgenin jeolojik yapısı bu noktada belirleyici olmuştur. Başta basit kerpiç tuğladan yapılan savunma duvarları zamanla gelişerek yerini taş ve harç kullanılarak örülen duvarlara bırakmıştır. Bazen de surlarda başka yapılardan sökülen mimari parçalar da kullanılmıştır. Her dönemin kendine özgü taş işçilikleri ve taş örgü düzenleri görülmektedir. Sur duvarlarının güçlenmesinde gelişen olanakların yanı sıra siyasi otoritenin etkisi büyüktür. Çünkü kentlerin surlarının görkemli ve dayanıklı oluşu otoritenin siyasal gücünü göstermekte ve aynı zamanda düşman üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır.

⁴⁹ Mango, 2006: 27.

⁵⁰ Bu süreç Anadolu'da görüldüğü gibi Akdeniz'in çevresindeki birçok antik yerleşimlerde de görülmektedir. Genel olarak Geç Antik Çağ'da kentlerin durumu için bkz.: Liebeschuetz, 1999: 1-47; Brown, 2000: 11-18; Mango, 2008: 39-68. Anadolu için bkz.: Mitchell, 2016: 654-673.

⁵¹ Akyürek, 2016: 521.

⁵² Jacobek, 1999: 115.

⁵³ Mango, 2006: 27. Bizans Dönemi şehircilik anlayışı için bkz.: Niewöhner, 2017: 39-59.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TLOS ANTİK KENTİ BİZANS DÖNEMİ SURLARI

Tlos Antik Kenti surları kentin batı yönünde bulunan çevresindeki araziye ve ovaya hâkim, savunması kolay, ulaşılması güç, yüksek bir kale durumunda bulunan ve “akropol” olarak adlandırılan yükseltiyi çevrelemektedir (**Lev. 1 Lev. 1a-1b; Lev. 2 Lev. 2a**). Akropolün farklı kotlarında devam eden sur duvarı 1148 m. uzunluğunda olup yaklaşık 9.7 hektar alanı çevrelemektedir. Zirvesinde ve yamaçlarında Klasik Dönem’den Roma Dönemi’ne kadar tarihlenen kalıntıların yer aldığı akropol kenti batı yönden sınırlandırır. Akropoldeki kalıntılar arasında yer alan Klasik Dönem dynast yerleşimine ait izler en erken mimari evreyi oluşturur. Akropol yükseltisinin doğu ve kuzey yamaçlarında oluşturulmuş nekropol de aynı dönemde kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde akropolde mevcut mimari planda bazı değişiklikler yapılmıştır. Mevcut mimari doku Roma Dönemi’nde de kullanılmış, kaya mezarları ve lahitlere ilave olarak yenileri eklenmiştir. Ayrıca yamaçlarda anıt mezarlar da inşa edilmiştir. M.S. 5. yüzyılın ilk yarısında kentte bir daralmaya gidilmiş, akropolün güney yamacında yeni yerleşim alanı oluşturulmuştur. M.S. 10. yüzyılda nüfusun artmasıyla birlikte akropol güney yamaç yerleşiminin dışına taşınmış ve pagan yapılarının bulunduğu alanlar tekrar kullanılmaya başlanmıştır. Akropolün son kullanımı Ali Ağa adlı derebeye ait kale kalıntısıyla Osmanlı Dönemi’ne kadar devam etmiştir⁵⁴.

Benzer şekilde tepeler üzerine yerleşim özellikle Tunç Çağı’nda başlamış ve daha sonra Geometrik ve Arkaik dönemlerde⁵⁵ de bu tarz yerleşim tercih edilmiştir. Antik Yunan şehirleri için, şehrin üzerine veya eteğine yerleşilen küçük tepeler önemlidir. Savunma düşüncesi ve siyasi güvensizlikten dolayı bazı kentler tepe veya plato üzerine kurulmuştur. Tepe eteğine kurulan şehirlerin ovaya bakan taraflarda gelişim gösterdiği dikkat çeker⁵⁶. Tlos Antik Kenti şehirciliği de benzer bir tercih sonucu ortaya çıkmıştır⁵⁷.

Tlos Antik Kenti’nde Erken Hristiyanlık Dönemi ile birlikte akropolün güney yamacında oluşturulan yeni yerleşime tek açıklıklı bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapı, 8,5 m. genişliğindeki stadyum diazomasının güney ucunda yer alır. 2.40 m. genişliğindeki tek girişli kapı ile yerleşime girilir. Bu yerleşim alanının etrafı yüksek surlarla çevrelenmiştir⁵⁸. Surların

⁵⁴ Korkut, 2015a: 12-16; Korkut, 2015b: 88-89.

⁵⁵ Akarca, 1998: 24.

⁵⁶ Akarca, 1998: 25.

⁵⁷ Korkut, 2015a: 65-69; Korkut ve Uygun, 2017a: 236-248; Korkut, 2018a: 165-183. Tlos Antik Kenti jeolojik yapısı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Çolak, 2015: 251-280.

⁵⁸ Korkut, 2015a: 14; Korkut, 2015b: 103.

yapımında kısmen ana kayadan faydalanılmış, malzeme olarak değişik ölçülerde taş bloklar ve kentte daha önceden var olan mimari yapılara ait sütun tamburları, yazıtlı bloklar, lahit parçaları, kaya mezarlarına ait cephe blokları gibi devşirme malzemeler kullanılmıştır. Devşirme malzemelerden örülen düzensiz sıraların üst kısımlarının sağlam, ancak daha hafif bir malzeme olan harçla sabitlenmiş moloz taş ve kiremitlerle tamamlandığı görülür. Sur duvarlarının moloz taş ve kiremitlerle yapılan kısımlarında Opus Caementicium tarzda örgü düzeni görülür. Tiyatro, Bazilika ve Kronos Tapınağı gibi kentin önemli pagan yapıları surların dışında kalmıştır. Surlar topografyaya uyumlu bir şekilde akropol yükseltisini çevrelemiştir. Yükseltinin doğu, kuzeydoğu ve güney kısımları topografik yapısı nedeniyle saldırıya açık alanlar olduğu için bu bölgedeki sur duvarları ek duvarlarla güçlendirilmiştir⁵⁹. Akropolün kuzey ve batısı ise ulaşılması zor sarp yamaçlardan oluştuğu için tek sıra sur duvarlarıyla çevrelenmiştir⁶⁰. Surların bu kesimleri erken dönem yerleşim alanlarından uzak olduğu için moloz taş ve kiremitlerle örülmüştür.

Sur duvarlarının en üst kısımları korunmadığı için seyirdim yeri⁶¹ ve seyirdim yerini koruyan korkuluk duvarları⁶² hakkında yorum yapmak zordur. Doğu yöndeki sur duvarının diğer kısımlara kıyasla daha kalın tutulması sağlamlaştırma için yapılan bu eklemenin seyirdim alanı olarak da kullanılmış olabileceğini düşündürür. Doğal olayların yıkıcılığının yanında insan eliyle de oldukça tahrip olan surların büyük bir kısmı bitki örtüsü altında kalmaktadır.

Akropolün güney yamacında oluşturulan yeni yerleşim alanı ile birlikte yerleşim alanının merkezinde en az iki kat olarak düzenlenmiş bir saray yapısı yer alır. Bu merkezi yapının etrafında ise diğer yapılar yayılmış vaziyettedir. Arazi yapısının yamaç formundan dolayı teraslar oluşturulmuş ve teras aralıkları ise duvarlarla desteklenmiştir⁶³. Hem surlarda hem de söz konusu yapılarda kentin Hellenistik ve Roma Dönemi yapılarına ait mimari bloklar devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Bazı yapılar ise anakayanın tıraşlanması sonucu oluşturulmuştur.

3.1. Akropol Doğu Yön Surları

Akropol Doğu Yön Surları akropol yükseltisine çıkış sağlayan Osmanlı Dönemi taş

⁵⁹ Korkut, 2015a: 14; Korkut, 2015b: 105.

⁶⁰ Korkut, 2015a: 15; Korkut, 2015b: 106.

⁶¹ Seyirdim yeri, sur duvarının üst koduna askerlerin uzanıp savunma yaptığı ve aynı zamanda sur etrafının güvenliği ve kontrolünün sağlandığı gezi yolu özelliği taşıyan bölümdür, bkz.: Saltuk, 1997: 157; Akarca, 1998: 136. Ayrıca Vitruvius seyirdim yeri hakkında silahlı adamların birbirlerini engellemeden geçebilecekleri genişlikte olması gerektiğini belirtmiştir, bkz.: Güven, 2005: 15.

⁶² Seyirdim yerini dış taraftan koruyan duvar “Epalkhion” olarak tanımlanmıştır, bkz.: Saltuk, 1997: 60; Akarca, 1998: 140.

⁶³ Korkut, 2015a: 14; Korkut, 2015b: 103.

döşeme yoldan başlar ve Burç 3'e kadar uzanır (**Lev. 8 Lev. 8b**). Surun bu kısmı oldukça iyi korunmuş olup 418 m. uzunluğuyla kesintisiz olarak takip edilebilen en uzun bölümdür. Güney yönde devam eden doğu sur duvarı stadyum düzlüğünün saldırılara uygun bir alan sağlaması nedeniyle ikinci bir duvar sırasıyla takviye edilmiştir⁶⁴. Surun bu bölümüne farklı duvar örgüsüyle rahatlıkla ayırt edilebilen erken dönem yapısının cephe duvarının dahil edildiği görülür. Söz konusu yapı grubu epigrafik kaynaklardan bilinen ancak mimari olarak henüz adı konulamayan Bouleuterion ve Prytaneion yapıları olarak tanımlanmıştır⁶⁵. Surun gerisinde iki mekandan oluşan yapı grubu kuzey yönde 25 x 14 m., güney yönde ise 21 x 20 m. ölçülerindedir. İç kısımdaki eğim ile Hellenistik Dönem duvar örgü tekniği Bouleuterion ve Prytaneion adlandırmasında etkili olmuştur⁶⁶.

Meclis Binası yapı kompleksi olarak da tanımlanan yapının doğu duvarı, ilk evresi Hellenistik Dönem'e tarihlenen stadyum ile eş zamanlı planlanmış olmalıdır. Sonraki süreçte oldukça sağlam olan yapının cephesini de oluşturan doğu duvar sura dahil edilmiştir (**Lev. 4 Lev. 4a-4b**). 35 m. uzunluğa 9.65 m. yüksekliğe sahip olan duvar akropolün doğu eteğindeki diğer sur duvarlarından farklı olarak devşirme malzeme kullanılmadan oluşturulmuştur. Bouleuterion ve Prytaneion'un cephesi yerel konglomera tarzı taşdan özenli işçiliğe sahip bloklarla örülmüştür. Bu özenli duvarın alt kısmına iki sıra halinde yüksek bloklar konumlandırılmıştır. Araya konan ince taş sırası, yine yüksek bloklu bir taş sırasından sonra yinelenmiştir. 3.40 x 3.75 m. ölçülerinde dışa taşkın kuzey-güney doğrultulu silme alttaki bloklar ile üst kısımdaki blokları 4.5 m. seviyesinde ikiye ayırır. Bu silmenin alt kısmındaki bloklar üst kısımdaki bloklara göre yüksek tutulmuştur. Duvarda 1 m. aralıklarla iki sıra halinde oluşturulmuş hatıl yuvalarının varlığı burada bir stoa olabileceğini düşündürmektedir.

Doğu sur duvarının iyi korunmuşluğu ve kesintisiz olarak devam etmesi tahkimatın yapım tarihini ve tamiratlardan oluşan evrelerini belirlemeye imkan sağlamıştır. Böylece Tlos Antik Kenti Bizans Dönemi sur duvarlarında 3 farklı evre tespit edilmiştir (**Lev. 9 Lev. 9a-9b**). Bu evreler;

İlk evre Erken Hıristiyanlık Dönemi yerleşiminin başlangıcıdır (**Lev. 2 Lev. 2b**). Bu evrede Meclis Binası'nın kuzey ve güneyine sur duvarları eklenmiştir (**Lev. 10 Lev. 10a-10b; Lev. 11 Lev. 11a; Lev. 12 Lev. 12a-12b; Lev. 13 Lev. 13a**). Bu bölümdeki sur kalınlığı 1.40 – 1.50 m. civarında düzenlenmiştir. Sur duvarı olarak kullanılan meclis binasının doğu duvarı

⁶⁴ Korkut, 2015a: 14; Korkut, 2015b: 105.

⁶⁵ Bouleuterion: Antik Yunan dünyasında kent meclisinin toplanma yeri. Prytaneion: Antik Yunan dünyasında ocağında sürekli ateş yanan, yabancı ülkelerden gelen elçilerin, seçkin yabancıların, savaşta ya da Hellenler arasındaki oyunlarda kazandıkları başarılarla halkın övgüsünü toplayan yurttaşların ağırlandıkları yapı. bkz.: Saltuk, 1997: 141,146.

⁶⁶ Korkut, 2015a: 20; Korkut, 2015b: 84.

harç olmaksızın sadece taş bloklardan oluşturulmuştur. Taş blokların büyük boyutlarına rağmen, büyük bir ustalıklarla işlenmişlerdir. Cepheden bakıldığında yan yana getirilen blokların yan yüzlerinin diğer taşla göre şekillendirilmiş; neredeyse hiç boşluk bırakılmayacak şekilde incelikte yapıldığı görülmektedir. Kuzey ve güneye yapılan sur duvarı meclis binasının batısından geçerek meclis binasını dışarıda bırakmıştır. Bu durum kuzey ve güneye eklenen duvarların meclis binasının doğu duvarıyla birleştiği noktalarda görülmektedir (**Lev. 5 Lev. 5a-5b; Lev. 6 Lev. 6a-6b**). Büyük ihtimalle meclis binası bu dönemde aktif olarak kullanılmıştır. Meclis binası doğu duvarının kuzey ve güney yönlerine eklenen duvarla birleştiği noktalarda, batıya doğru uzanan köşe dönüşleri ve duvar uzantıları yer almaktadır. Bu duvarların uzunluğu batı yönde 20-25 m. arasında değişmektedir. Söz konusu duvar her iki yandan da, yani kuzey ve güney uçlarda akropole doğru kıvrılarak ilerlemektedir. Kuzey ve güney sur duvarında sütun tamburları, mimari parçalar, yazıtlar vb. gibi devşirme malzemeler ile düzgün kesilmiş taş bloklar bir arada kullanılmıştır. Ayrıca devşirme malzeme olarak lahit mezarın⁶⁷ tamamı da sur duvarında kullanılmıştır (**Lev. 13 Lev. 13b; Lev. 14 Lev. 14a**). Kuzeye doğru uzanan duvarın önünde sura birleşik olarak konumlanan, özensizce yerleştirilmiş devşirme malzemelerden, taş bloklardan ve moloz taşlardan arada bağlayıcı olmadan üst üste konulmasıyla oluşturulmuş geç dönem mekanı yer almaktadır (**Lev. 14 Lev. 14b**).

İkinci evre (**Lev. 3 Lev. 3a**); Erken Hıristiyanlık Dönemi'nden sonra hangi dönemde yapıldığına dair herhangi bir arkeolojik veri barındırmadığından tarihlenmesi zordur. Bu dönemde Meclis Binası işlevini kaybederek Meclis Binasının Doğu Duvarı sura dahil edilmiştir. Bu esnada meclis binasının doğu duvarının iç kısmına harçlı-tuğlalı geç dönem destek duvarı da yapılmış (**Lev. 15 Lev. 15a**) ve arası moloz taşlarla doldurularak (**Lev. 15 Lev. 15b; Lev. 16 Lev. 16a-16b**) surun kalınlığı 2.50 m. civarına ulaşmıştır⁶⁸. Surların güçlendirilmesindeki amaç, tamamen kuşatmayı engellemeye yönelik olmasa da düşmanın kenti ele geçirmesini zorlaştırmıştır. Surların kalınlığının değişkenliği kentin topografik yapısı, ekonomik durumu ya da surlarda farklı ustaların çalışmasıyla ilgilidir. Geç dönemde oluşturulan sur duvarıyla meclis binasının kuzey duvarı yeniden inşa edilmiş, güney ve batı duvarları ise sökülmüştür (**Lev. 7 Lev. 7a-7b; Lev. 8 Lev. 8a**). Büyük ihtimalle bu durum savunma amaçlı yapılmıştır⁶⁹. Çok miktarda çimento harcıyla tutturulmuş küçük ve orta büyüklükte tuğla parçalarından oluşur. Bu aşamada arkadaki mekanlara giriş-çıkışların nereden sağlandığı bilinmemektedir.

⁶⁷ Keskin, 2004: 80. Tlos Lahitleri için ayrıca bkz.: Keskin, 2004.

⁶⁸ Korkut, 2015a: 21; Korkut, 2015b: 87. Doğu sur duvarının arkasına yapılan destek duvarı ile stadyumun kuzeyinde bulunan duvar benzer yapım tekniği göstermekte, fakat tarihsel olarak birbirinden ayrılmaktadır (**Lev. 17 Lev. 17a**)

⁶⁹ Korkut, 2015a: 20-21; Korkut, 2015b: 84-87.

Üçüncü ve son evre onarım evresi olup Ortaçağ'a tarihlenir (**Lev. 3 Lev. 3b**). Bu evre, meclis binasının kuzeyine eklenen duvarda (**Lev. 11 Lev. 11b**) ve Burç 1 ile Burç 2 arasındaki alanda gözlemlenir (**Lev. 32 Lev. 32b**). Orta Çağ'a ait bu onarımda aralarında kiremit parçaları ve düzensiz taşlar kullanılmıştır. Benzer Orta Çağ sur onarım izlerine Aperlae⁷⁰ ve Patara'da⁷¹ da rastlanmaktadır.

3.1.1. Kapılar

Kapı, sur duvarına açılmış bir geçit olarak karşımıza çıkmaktadır. Sur kapılarının planlanmasında en önemli unsur savunma kaygısı olmuştur⁷². Söz konusu savunma topografyaya göre tek-çift burçlardan veya sur duvarlarından sağlanmıştır. Bu kapılar;

1. Sur duvarları kapının bir yanında ya da iki yanında dirsek yapabilir.
2. Kapı yayvan bir "v" şeklinde, birbirine kavuşan sur duvarlarının ucunda yer alabilir.
3. Birbirini aşacak şekilde birbiri üzerine bindirilen sur duvarları arasına yerleştirilebilir⁷³.

Doğu sur duvarında surun kullanımıyla ilgili sürece ait 2, meclis binasının kullanım süreciyle bağlantılı 2 adet olmak üzere toplam 4 kapı bulunur. Sur kapılarından ilki akropolün kuzey doğusunda diğeri ise güneyinde yer alır. Güneydeki kapı geç dönem yerleşimine girişi sağlamaktadır. Yerleşime giriş için kullanılan kapı at arabalarının geçişine uygun olarak planlanmıştır. Antik dönemde sur kapılarının daha geniş tutulduğu da bilinmektedir⁷⁴.

3.1.1.1. Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı

Kapı, bindirmeli tip kapı grubuna girmektedir. Bu tipteki kapılarda sur duvarlarının birbirini aşarcasına kavuşturulmasıyla meydana getirilen kapılardır. Böylelikle sur duvarlarının uzatılıp koridor halini alması ve bu koridorun yan duvarlarla bölünmesiyle ortada avlu olarak nitelendirebileceğimiz bir alan yaratılmıştır. Sur kapılarının genelde tek avlulu planlanmış olup, savunmayı kuvvetlendirmek amaçlı iki veya daha fazla avlulu tasarlanan kapı örnekleri de bilinmektedir⁷⁵. M.Ö. 4. yüzyıl başlarından itibaren genellikle büyük şehir kapıları, bir meydan ya da avlunun gerisine konumlandırılmıştır. Bu tip avlulu kapılar şehir girişine anıtsal bir görünüş vermektedir. Aynı zamanda düşmanın avluda etkisiz hale getirilmesini sağlamıştır⁷⁶. Bindirmeli tipte kapılar Miken Dönemi'ne kadar uzanır. Bu tip kapıların savunması genellikle

⁷⁰ Foss, 1994: Resim 33.

⁷¹ Bruer ve Kunze, 2010: 18-19.

⁷² Kapıların gelişimi ve özellikleri için Bkz.: Akarca, 1998: 149-172.

⁷³ Akarca, 1998: 150-151.

⁷⁴ Akarca, 1998: 151.

⁷⁵ Avlulu kapılar için bkz.: Akarca, 1998: 155-162.

⁷⁶ Akarca, 1998: 155.

tek bir burçtan yapılır. Bu burç kapıya saldıracak düşmanın sağ yanına gelecek şekilde dış taraftaki sur duvarının ucunda yer alır⁷⁷.

Kente girişi sağlayan bu kapı birbirine paralel giden sur duvarının güney kısmında kalan avluda doğu-batı yönünde konumlandırılmıştır (**Lev. 18 Lev. 18b; Lev. 19 Lev. 19a; Lev. 20 Lev. 20a**). Akropolün doğusundaki kapıdan sonra güney yamaçtaki yerleşime geçişi sağlayan ana kapıdır. Bu avlulu alanda savunma amacıyla 3 burç yer alır. Giriş koridorundaki avlu, sur duvarlarının uzatılıp yan duvarla bölünmesiyle meydana getirilmiştir. Bu yan duvar düzgün kesilmiş taş bloklardan yapılmıştır (**Lev. 19 Lev. 19b**). Kapının 55 cm yüksekliğinde 2.98 m. uzunluğunda friz bloğundan devşirme edilen lentosunun üzerinde yazıt bulunmaktadır (**Lev. 21 Lev. 21b**)⁷⁸.

Yazıtta;

“ⲫⲓ [ὁ πύργος?] ο[ὗ]τος ἄ[νε]γεώθη ἐπὶ τοῦ λαμπρ(οτάτου) καὶ θαυμ(ασιωτάτου) ἡγεμ(όνοϛ) Φλ(αβίου) Κλ(αυδίου) Σπουδ(—) {Σπουδ(ασίου?)} Μαρκειανοῦ.” yazmakta⁷⁹ tercümesi ise; “....‘nın bu kulesi(?) komutanımız (hegemon) Flavius Claudius Spudasius(?) Marcianus zamanında yenilendi” ifadesi okunmaktadır⁸⁰. Bu yazıtla dönemin Likya Valisi Spudasios Markeianos onarım nedeniyle onurlandırılmaktadır⁸¹. Dış tehditlerin kentlere verdiği zararları karşılayan eyalet valileri benzer yazıtlarla onurlandırılmıştır.⁸² Ayrıca lentonun alt kısmı yaklaşık 1.85 m. genişliğinde bitkisel motifle süslenmiştir (**Lev.21 Lev. 21a**). Bu yazıtlı bloğun arka kısmında ise astragal dizisi yer alır (**Lev.22 Lev. 22b**).

Bu yazıtlı lento kuzey duvara özensiz bir şekilde oturtulmuştur. Güney kısmı ise duvardan az çıkıntı yapacak şekilde yerleştirilmiştir. Lentonun oturduğu güney sövenin bitiminde palmet motifleriyle süslü plaster başlığı (**Lev.20 Lev. 20c**), kuzeydekinde ise plaster kaidesi (**Lev. 20 Lev. 20b**) sütun başlığı olarak kullanılmıştır.

Yazıtlı lentonun üst kısmında 3.85 m. genişliğinde bir kemerin⁸³ 50 x 35 cm. ölçülerindeki kilit taşı⁸⁴ üzerinde pelerinli erkek büstü yer alır⁸⁵ (**Lev.21 Lev. 21c**). Kemer harç kullanılmadan inşa edilmiştir. Antik dönemde genellikle şehir kapılarında hem yalancı hem de

⁷⁷ Akarca, 1998: 151.

⁷⁸ Korkut ve Uygun, 2017a: 243.

⁷⁹ TAM II 553 numaralı yazıt. <https://epigraphy.packhum.org/text/284441?&bookid=689&location=1397> (erişim tarihi: 14.11.2019).

⁸⁰ Tekoğlu, 2015: 247. Yazıt M.S. 5. yüzyıl içerisine tarihlenmektedir. Bkz. Tekoğlu, 2015: 243.

⁸¹ Hellenkemper ve Hild, 2004: 887; Tekoğlu, 2015: 243.

⁸² Mitchell, 2016: 495.

⁸³ İki sütun veya iki ayak arasındaki bir açmanın üstünü örtmek için, uçları bu sütun veya ayaklara oturmak üzere yay şeklinde yapılan ahşap, maden ya da kagir parçası. Bkz.: Hasol, 1979: 274.

⁸⁴ Kemer, kubbe ve tonozların tepe noktalarına konan, üstüne gelen ağırlığı yanındaki taşlara aktaran taş. Bkz.: Hasol, 1979: 289.

⁸⁵ Tlos Antik Kenti plastik eserleri Tijen Yücel Bahçetepe tarafından doktora tezi kapsamında çalışılmaktadır.

gerçek kemer kullanılmıştır. Kapıların dış yüzü söveli, iç yüzü tonozlu yapılıdır⁸⁶. Tlos Akropol Doğu Sur Duvarı Güney kapısının iç kısmında kemerden daha yüksekçe yapılmış tonoz⁸⁷ yer almaktadır⁸⁸ (**Lev.22 Lev. 22a**). Tonozun güney kısmındaki içbükey blok taş, profilli düz taş bloğa oturmaktadır. Büyük ihtimalle tonoz, iç bükey blok taşlarla oluşturulmuştur. Ayrıca bu kapının yürüme kodunun diazoma seviyesinden yüksekte olduğu görülür⁸⁹. Bundan başka güney kapının güney yönünde devam eden duvar örgüsü güney sur duvarıyla kesişmekte ve giriş koridorunun yan duvarıyla birleşmektedir (**Lev.23 Lev. 23a**).

3.1.1.2. Meclis Binası Doğu Duvarı Kuzey Yön Kapı

Doğu Sur Duvarı kapılarından bağımsız olarak sura dahil edilen Meclis Binası yapı kompleksinin insitu durumda kuzey ve güney yönlerde konumlanmış 2 kapısı burada tanıtılacaktır. Kuzey kapı **Lev.24 Lev. 24a-24b-24c-24d** 3.40 x 3.75 m. ölçülerinde olup stadyum diazomasına (**Lev.23 Lev. 23b**) açılır. Sur duvarının 1. evresinde blok taşlarla 1.02 x 1.70 m ölçülerine daraltılan kapının kullanımı devam etmiştir. Bu tür basit ve dar kapıların savaş durumu dışında silahsız askerlerin giriş-çıkışı için kullanılmış olmalıdır. Kapı 2. evrede eklenen destek duvarıyla tamamen kapatılmış, olasılıkla da bu evrede arkadaki mekanlar da işlevini yitirmiştir.

3.1.1.3. Meclis Binası Doğu Duvarı Güney Yön Kapı

Meclis Binasının güneyinde yer alan ikinci insitu durumdaki kapıdır⁹⁰ (**Lev. 25 Lev. 25a-25b**). Kapı doğu-batı doğrultuludur. Stadyum diazomasına (**Lev.23 Lev. 23b**) açılır. Kapının kuzey ve güney sövelerinin bir kısmı in situ olarak korunmuş olup korunan kısımlardan kapının 1.70 m. genişliğinde olduğu anlaşılmıştır. Güney kapı da kuzey kapı gibi daha sonarki dönemlerde sütun tamburu ve blok taşlar kullanılarak kapatılarak sura dahil edilmiştir. Güney kapının güney sövesi ile ortalama 2 m. güneyinde yer alan blok arası birbirine kenetlenmiş olarak iki taş blok yer alır. Burada bloklar arası harç iyi şekilde günümüze ulaşmıştır (**Lev. 26 Lev. 26a**). Eşik bloğunda kaba işçilik vardır. Kapının kuzey sövesinin 1. m kuzeyinde doğu-batı doğrultulu diazomayı dik kesen 3.10 m. uzunluğunda ve 52 cm. genişliğinde moloz taşlarla örülen geç dönem duvarının temel kısmı korunmuştur (**Lev. 26 Lev. 26b**).

⁸⁶ Akarca, 1998: 172.

⁸⁷ Biçimi alttan içbükey olmak üzere taş ya da harçla örülmüş yarım silindir biçiminde tavan; bir kemerin örtelenmesi ile meydana gelen örtü. Bkz.: Hasol, 1979: 504.

⁸⁸ Hellenkemper ve Hild, 2004: 887.

⁸⁹ Korkut ve Uygun, 2017a: 243.

⁹⁰ İşkan, 2002: 101.

3.1.2. Burçlar

Burçlar, üzeri kapalı olmayan yapılardır. Aynı biçimde katlı bir yapıya, iç odalara sahip değildirler⁹¹. Tlos Antik Kenti'nde doğu yöndeki surlarda 3 (**Lev.26 Lev. 26c**), güney yöndeki surlarda ise 1 tane burç olmak üzere toplam 4 burç vardır. Doğu yöndeki burç yeni oluşturulan yerleşimin giriş kısmında, güney yöndeki burç ise tek başına konumlandırılmıştır. Burçlar da kapı bulunmadığı için geçiş trafiği seyirdim yerlerinden sağlanmış olmalıdır.

3.1.2.1. Akropol Doğu Yön Surları Burç 1

Diğer iki burçtan bağımsız ve daha geniş olarak inşa edilen 7.40 m. genişliğindeki Burç 1, Doğu Sur Duvarı Güney Kapısı'nın bulunduğu alanda Burç 2'nin kuzeyinde yer alır (**Lev. 27 Lev. 27a-27b-27c**). Sur duvarından yaklaşık 8.30 m. çıkıntı yapan burcun arka duvarı yoktur ve sur duvarını kesecek şekilde konumlandırılmıştır. Burç 2 ve Burç 3'den bağımsız olarak planlanmıştır. 2 evreli olarak kaba malzemelerle dikdörtgen prizması şeklinde inşa edilmiştir. Altta devşirme malzemeler üstte ise kısmen gözlemlenen 2. evreye ait moloz taş örgü görülmektedir (**Lev. 31 Lev. 31a**). Devşirme malzeme olarak düzgün kesilmiş taş bloklar, sütun parçaları ve yazıtlar gibi malzemeler kullanılmıştır. Bu malzemelerin aralarında ise kiremit parçaları gözlenmektedir. Burcun tam mimarisi günümüze ulaşmadığı için üst kata dair yorum yapmak güçtür. Hem sağlamlık hem de üzerinde ağır savunma araçlarını taşıyabilmesi için Doğu Sur Duvarı seviyesine kadar moloz taş ile doldurulmuş olmalıdır. Burç 1 ile Burç 2 arasında giriş koridorunun başlangıç kısmında akropolün güneye doğru uzatılan sur duvarında görülen Ortaçağ'a ait onarım izleri burada da görülür. Burç 1'de sur duvarının genelinde olduğu gibi 2 evre tespit edilmiştir.

3.1.2.2. Akropol Doğu Yön Surları Burç 2 ve Burç 3

Akropol Doğu Sur Duvarı'nın güney kısmında, kente giriş koridorunun dış kısmındaki duvarda Burç 2 (**Lev.28 Lev. 28a-28b- 28c**) ve Burç 3 (**Lev.29 Lev. 29a-29b-29c**) yan yana konumlandırılmıştır. Burç 2 ve Burç 3 büyük bir kısmı yıkılmış olan düzgün blok taşlarla yapılmış yaklaşık 4.5 m. genişliğinde sur duvarı ile bağlanmıştır (**Lev.30 Lev. 30a**). Her iki burç da dikdörtgen prizması biçiminde surdan çıkık konumda inşa edilmiştir. Burç 2'de Burç 3'den farklı olarak birinci ve ikinci kat geçişi bir silmeyle vurgulanmıştır. Bu silme burcun üç yanını çevreler. Burç 2 yaklaşık olarak 4.20 m. genişliğinde olup, sur duvarından yaklaşık olarak 2.45 m. dışarıya doğru çıkıntı yapar. Burç 3'ün sur duvarıyla temas ettiği arka kısmı alttan belli bir yükseklikten sonra moloz örgüyle yapılmıştır (**Lev.30 Lev. 30b**).

⁹¹ Loader, 1995: 91.

Burç 3 yaklaşık 4.10 m. genişliğindedir ve sur duvarından yaklaşık 2.26 m. çıkıntı yapmaktadır. Burç 3'ün güneye bakan büyük bir kısmı yıkılmıştır. Burç 3'ün yaklaşık 5.50 m. genişliğinde bir podyum düzenlemesi mevcuttur. Podyum altta 50 cm dışa doğru çıkıntı yapar (**Lev. 29 Lev. 29d**). Bu tarz podyum düzenlemeleri M.S. 4. yüzyıldan itibaren burçların boyunu yükseltme, estetik yönden ve aynı zamanda kaide üzerine oturuyormuş izlenimi vermek amacıyla yapılmış olmalıdır⁹². Her iki burcun iç kısmı ağır savunma silahlarını taşıyabilmek adına dolguyla kaplıdır. Burç 2 ve Burç 3'de de Burç 1'de olduğu gibi 2 evre gözlenmiştir. Burç 2 ve Burç 3'de altta düzgün kesilmiş devşirme taş bloklar ve aralarda kiremit parçaları, üstte ise 2. evreye ait moloz taş örgüsü yer almaktadır. (**Lev. 31 Lev. 31b; Lev. 32 Lev. 32a**) Burç 2 ve Burç 3'ün korunma durumu üst katlardaki mimari düzenleme hakkında yorum yapmak için yeterli değildir.

3.2. Akropol Kuzey Yön Surları

Sur duvarının akropolün kuzey doğusundaki yoldan başlayarak “Titan Kayalığı” olarak tanımlanan alanı içine alarak batıya yönelen bölüme kadar olan kısmı Kuzey Yön Surlarını oluşturur. Doğu Sur duvarı gibi bu kısım da iyi durumda günümüze ulaşmış olup 355 m. uzunluğundadır. Doğu Yön'deki surlar ile bağlantısı Aliağa kalesine çıkışı sağlayan taş yolla ayrılmaktadır⁹³. Akropol Kuzey Yön surları “Nekropol Alanı” ve “Titan Kayalığı” olmak üzere iki alt başlıkta tanımlanacaktır.

3.2.1. Nekropol Alanı

Akropolün kuzeydoğusunda çok sayıda kaya mezarının olması nedeniyle “Nekropol Alanı” olarak tanımlanır (**Lev. 33 Lev. 33a-33b; Lev. 34 Lev. 34a-34b; Lev. 35 Lev. 35a-35b**). Yamaç akıntısı nedeniyle bazı kaya mezarlarının cepheleri kısmen ya da tamamen toprak altındadır. Kaya mezarları tipolojileri doğrultusunda Erken Klasik Dönem'den başlayarak Roma Dönemine kadar tarihlenmiştir⁹⁴. Nekropol alanı surları topografyaya uyumlu olarak kaya mezarlarının yapıldığı yamacın üst kodunu takip etmiştir. Surun bu bölümünde de doğu surlarında olduğu gibi sütun tamburları, mimari parçalar, yazıtlı altar parçaları devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Çift duvar sırasından oluşan surda araların moloz taşlarla tamamlandığı da görülür⁹⁵ (**Lev. 36 Lev. 36a-36b**).

⁹² Akarca, 1998: 148.

⁹³ Korkut, 2015a: 16.

⁹⁴ Korkut, 2015a: 17.

⁹⁵ Korkut, 2015a: 14; Korkut, 2015b: 105.

3.2.2. Titan Kayalığı

Akropolün kuzey bölümündeki dik uçurumların bulunduğu bölge antik kaynaklarda “Titan Kayalığı”⁹⁶ olarak isimlendirilir. Burayı öne çıkaran bir diğer olgu ise Bellerophon Kaya Mezarı’nın varlığıdır⁹⁷. Troya Savaşına Likya’dan kral Sarpedon ile Glaukos ve Pandoros isimindeki komutanlar da katılmıştır. Antik yazar Quintus Smyrnaeus Tloslu komutan Skylakeus’un bu savaşta Glaukos’a yoldaşlık ettiğini bildirir. Daha sonra Akha Orduları Troya’yı ele geçirince Skylakeus arkadaşları olmadan ülkesine geri dönmüş, kendisini karşılayan kadınlar ve yaşlılardan oluşan topluluğa arkadaşlarının nasıl öldüğünü anlatmıştır. Skylakeus’un sağ dönmesini kabul edemeyen halk onu Titan Kayalığı’daki Bellerophon Kaya Mezarı’nın önünde taşıyarak öldürmüştür. Bu taşlarla daha sonra bu alanda Skylakeus’a bir mezar da oluşturulmuş ve Apollon’un isteğiyle tanrısallaştırılarak adına törenler düzenlenmeye başlanmıştır. Bu anlatı Roma Dönemi yazarlarından Quintus Smyrnaeus’un “Posthomerica” isimli eserinde geçmektedir⁹⁸.

Titan Kayalığı’ndaki surlarda (**Lev. 36 Lev. 36c**) tek sıralı daha çok moloz taşlardan oluşturulan surlar gözlemlenir (**Lev. 37 Lev. 37a-37b**)⁹⁹. Surun hattını ve kullanılacak malzemenin niteliğinde sarp yamaçlara sahip topografyanın etkisi büyüktür. Örneğin uçurum nedeniyle surun bu kesimde duvar yüksekliği daha az olup kayalıklar arasını kapatmasıyla teras duvarlarını andırır (**Lev. 38 Lev. 38a-38b**)¹⁰⁰.

3.3. Akropol Güney Yön Surları

Güney surlar Burç 3’ten başlayıp akropolün güneyini doğu-batı doğrultusunda çevreleyerek batıya yönelir (**Lev. 39 Lev. 39a-39b; Lev. 40 Lev. 40a-40b**). İyi durumda günümüze kadar ulaşan surlar yoğun bitki örtüsüyle kaplı olması nedeniyle belgelemeyi zorlaştırmakla birlikte yaklaşık 322 m. uzunluğunda olduğu tespit edilmiştir. Sur duvarında erken dönem yapılarına ait düzgün kesilmiş duvar blokları yoğun kullanılmıştır. Kısmen profilli bloklardan örülen çift sıra duvarın iç kısmı ise harçlı molozla doldurulmuştur. Duvar bloklarının arasındaki küçük boşlukların kiremitlerle kapatıldığı da görülür. Surlar bu bölümde de tam olarak korunamadığı için seyirdim yeri ve korkuluk duvarı mimarisi hakkında yorum yapmak zordur. Doğu yön sur duvarlarında görülen iç destek duvarı burada da izlenir (**Lev. 41 Lev. 41a**). Akropolün batısına doğru gidildikçe duvar örgü şekilleri değişiklik göstermektedir. (**Lev.**

⁹⁶ “Titan Kayalığı” ifadesi Quintus Smyrnaeus’un “Posthomerica” isimli eserinde geçmektedir. Bkz.: James, 2004: 163.

⁹⁷ Bellerophon Kaya Mezarı detaylı bilgi için bkz.: Korkut, 2015c: 287-299.

⁹⁸ Quintus Smyrnaeus’un “Posthomerica” isimli eserinde 10. kitabındaki 158. satır ve devamında Tloslu Skylakeus’dan ve onun durumundan bahsetmektedir. Tekoğlu, 2015: 234.

⁹⁹ Korkut, 2015a: 15; Korkut, 2015b: 106.

¹⁰⁰ Korkut, 2015a: 15.

41 Lev. 41b; Lev. 42 Lev. 42a-42b; Lev. 43 Lev. 43a-43b) Batıya doğru gidildikçe moloz taş malzemenin yoğunlukla kullanıldığı görülür. Güney yöndeki surlar kentin bu alanda bulunan ikinci kapının güney duvarıyla kesişmektedir (**Lev. 23 Lev. 23a**). Güney yönde bir tane de burç yer almaktadır.

3.3.1. Akropol Güney Yön Surları Burç 4

Akropolün güney yönünde yer almaktadır (**Lev. 44 Levha 44a-44b-44c**). Burç 4 doğu sur duvarlarında yer alan diğer üç burç gibi içi moloz taş ile doldurularak, sur duvarını kesecek şekilde inşa edilmiştir. Bu alanda tek burç yapısına yer verilmesinin nedeni doğu surlarına göre daha ulaşılması zor dik yamaçlara sahip oluşuyla açıklanabilir. Diğer burçlarda izlediğimiz 2. evre yoğun tahribat nedeniyle bu burçta görülmez durumdadır.

3.4. Akropol Batı Yön Surları

Akropolün batısında yer alan surlar kuzey-güney doğrultuludur. Büyük çoğunluğu günümüze ulaşmış ve kısmen bitki örtüsü altında kalmıştır. Batı surlar yaklaşık 339 m. uzunluğundadır. Kuzey yöndeki sur duvarları gibi fazla yüksek olmayan tek sıralı teras duvarları tarzında inşa edilmiştir. Dik yamaçlardan oluşan arazinin savunmaya elverişli doğal topografik yapısı nedeniyle ana kaya aralarının küçük moloz taşlarla doldurulmasıyla hem iş gücü hem de maliyetten tasarruf sağlanmıştır (**Lev. 45 Lev. 45a-45b; Lev. 46 Lev. 46a**). Topografik yapı nedeniyle burada burç yapısına da gerek duyulmamıştır.

SONUÇ

“Tlos Antik Kenti Bizans Dönemi Surları” başlıklı yüksek lisans tezi çalışmasında kentin akropol olarak tanımlanan yükseltisini çevreleyen sur duvarları, bastionlar (burçlar) ve kapılar mimari ve topografik özellikleri doğrultusunda incelenmiştir. Surun mimari özelliklerine ek olarak kentin yaşadığı siyasi ve tarihsel süreçler de çalışma kapsamında ele alınmış, böylece surun ilk yapım evresi ve sonraki süreçlerdeki tamirat evreleri belirlenmeye çalışılmıştır. Antik dönemde sur duvarlarında benzer duvar örgü tekniklerinin ve işçiliklerinin görülmesi ve surların uzun bir zaman sürecinde kullanılmaya devam edilmesi gibi nedenler tahkimat yapılarının tarihlendirilmesini zorlaştırmıştır. Mevcut zorluklar mimarideki detaylar, epigrafik veriler, antik kaynakların aktarımları ve kazılarda veyahut yüzey araştırmalarında tespit edilen arkeolojik buluntularla aşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca yukarıda da değinildiği gibi kentin tarihsel sürecinin iyi bilinmesi tarihlendirmede önemli rol oynamaktadır.

Anadolu’daki antik kentlerin Bizans yerleşim evresine ait sur duvarları için Arap akınları tarihlleme kriteri olarak kabul görmektedir. Kabul gören yaklaşım M.S. 7. yüzyılda gerçekleşen Arap akınlarına karşı bu sur duvarlarının yapıldığı yönündedir¹⁰¹. P. Niewöhner, Anadolu’daki Bizans Dönemi kent duvarlarını iki gruba ayırmıştır. İlk grubu M.S. 400 civarına trihler ve gerek işçilik gerekse yapı malzemesiyle Erken Bizans Dönemi özellikleri gösterdiğini belirtir. Örnek olarak ise Konstantinapolis, Anemurion, Aphrodisias, Sardes, Smyrna, Sagalassos, Hierapolis, Laodikeia am Lykos, Tlos, Blaundos gibi kentler gösterilir¹⁰². Son araştırmalar doğrultusunda Tripolis Antik Kenti de yukarıdaki yerleşimlere dahil edilmiştir¹⁰³.

İkinci grubun ise daha az gösterişli, kalın ve daha sağlam olduğu ve M.S. 7. yüzyılda Arap akınlarına karşı yapıldığı düşünülür. Buna örnek olarak Ephesos, Magnesia am Meander, Miletos, Patara ve Side gibi kentlerin sur duvarları gösterilir¹⁰⁴.

İ. Jacobs ise Anadolu’da Roma egemenliğinde barış ortamının olmasından dolayı şehir surlarının inşa edilmediğini ve önceden var olan Hellenistik surların da önemini yitirdiğini söylemektedir¹⁰⁵. Bu düşünce Tlos gibi bazı kentler için geçerli değildir. Örneğin; Tlos’da Hellenistik Dönem surları kullanılmadığı gibi Roma Dönemi’nde de yeni sur inşa edilmemiştir.

Tlos antik Kenti Bizans Dönemi Sur sisteminin planlamasına baktığımızda surun pagan dönemine ait yapılar ve bazilikayı dışarda kalacak şekilde akropolün güney yamacındaki yeni

¹⁰¹ Peschlow, 2006.

¹⁰² Niewöhner, 2010: 252.

¹⁰³ Duman, 2013: 179-200; Duman, 2018: 343-368.

¹⁰⁴ Niewöhner, 2010: 260.

¹⁰⁵ Jacobs, 2012: 117.

kurulan Bizans Dönemi yerleşimini ve yükseltinin geri kalan kısmını çevrelediği görülür. Güney yamaca toplanan popülasyonla Tlos'da yeni bir şehircilik planlamasına gidilmiştir. Daha dar bir alana sıkışma olarak da nitelendirebileceğimiz bu durum kentin o dönemlerde gerek nüfus gerekse ekonomik alanlarda küçülmesiyle ilişkili olabilir. Güney yamaçtaki yapılaşma ilk aşamada mevcut nüfusa yeterli geldiği için pagan dönemi kent merkezi terk edilmiştir. Bazilika'nın Kronos tapınağı yanındaki kutsal alana inşa edilmesi ise ilerleyen süreçte Bizans yerleşiminin bu kez surların dışına taşdığını ve böylece bu yayılmaya uygun bir ekonomik ve siyasi ortamın kentte kurulabildiğini gösterir.

Tlos Antik Kenti surlarının tarihlendirilmesinde akropolün doğu yönündeki güney kapının lentosundaki yazıt, kemerdeki büst betimlemesi ve Kent Bazilikası'nın ilk yapım evresi dikkate alınmıştır. Bazilika, Büyük Konstantin tarafından Hristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesinden sonra Kronos Tapınağı'nın bulunduğu alanda yapılmıştır. Bazilikanın yapıldığı süreçte Kronos Tapınağı'na dokunulmaması iki yapının da aynı dönem içerisinde kullanıldığını göstermektedir. Kronos Tapınağı ve Kent Bazilikası'nın aynı anda kullanılması bazilikanın ilk evresinin Büyük Konstantin Dönemi (M.S. 306-337) olduğunu göstermektedir¹⁰⁶. Bu kriterler içerisinde Bazilika'nın Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilmesi surların tarihlendirilmesinde çıkış noktasını oluşturmaktadır¹⁰⁷. Kent Bazilikası, surların yapımından etkilenmeyerek Erken Bizans Dönemi'nden M.S. 11.-12. yüzyıla tarihlenen seramik parçaları ve sikkeler doğrultusunda kesintisiz olarak Orta Bizans Dönemi'ne kadar kullanılmıştır¹⁰⁸.

Bu durumlardan dolayı akropolü çevreleyen surların, I. Theodosius Dönemi'nde (M.S. 379-395) M.S. 4. yüzyılın 2. yarısından itibaren yapıldığını göstermektedir. Çünkü I. Theodosius Dönemi'nde (M.S. 379-395) pagan dinleri yasaklanmış Hristiyanlık resmi din olarak kabul edilmiştir¹⁰⁹. Pagan dinlerinin yasaklanmasıyla Tlos Antik Kenti'nde pagan yerleşimi terk edilmiş ve akropolün güneyine yerleşilmiştir. Bu yerleşimin etrafı surlarla çevrelenmiştir. Tlos akropolünü çevreleyen surlarda genel olarak estetik kaygının ön planda olduğu görülmektedir. Devşirme malzemelerin özenle sökülerek gelişigüzel değil belli bir düşünce ve plan içerisinde yerleştirilmiştir. Bundan dolayı akropolü çevreleyen surlar, herhangi bir tehlikeye karşı alelacele yapılmış duvarlar değildir. Zaten surlarda herhangi bir saldırı ait izler bulunmamaktadır.

Tlos Antik Kenti Bizans Dönemi surlarının benzeri Patara Antik Kenti'nde de

¹⁰⁶ Korkut ve Uygun, 2017: 243.

¹⁰⁷ Korkut, 2015a: 35; Korkut, 2015b: 42.

¹⁰⁸ Korkut, 2015a: 36; Korkut, 2015b: 45. Likya Bölgesinde M.S. 4. yüzyılda kiliselerin aktif olduğu bilinmektedir. Bkz.: Foss, 1994: 2.

¹⁰⁹ Likya Halkının Hristiyanlıkla ilk karşılaşması Havari Paulus dönemine kadar uzanmaktadır. Bkz.: Jacobek, 1999: 111. Likya Bölgesi Hristiyanlık tarihi için bkz.: Schultze, 1926: 188-209.

görülmektedir. Her iki kentte bazilika, tiyatro, hamam gibi önemli kamu yapılarının surun dışında kalması, meclis binasının sur duvarına entegre edilmesi ve surlarda devşirme malzemenin kullanımı ortak özelliklerdir. Patara kent surları, başkentliğin M.S. 4. yüzyılda Myra'ya geçtiği zamanda inşa edilmiş olmalıdır. Patara'da da tıpkı Tlos'da olduğu gibi meclis binası Myra'nın eyalet başkenti olmasıyla işlevini yitirmiş ve bastiona dönüştürülerek surun bir parçası olarak kullanılmıştır¹¹⁰. P. Niewöhner'in ikinci gruba aldığı Patara Antik Kenti Bizans surları için öne sürdüğü tarihleme son arkeolojik araştırmalar sonucunda geçerliliğini yitirmiştir. Çünkü Patara kent surları başkentliğin Myra'ya geçtiği zamanda inşa edilmiş olmalıdır. Bu dönemde Meclis Binası işlevini yitirmiş ve bir bastiona dönüştürülerek surun bir parçası olarak kullanılmıştır¹¹¹.

Son olarak Tlos Antik Kenti surlarına yönelik kazı ve sondaj çalışmaları surların tarihlendirilmesinde daha kesin verilere ulaşılmasını sağlayacaktır.

¹¹⁰ Korkut ve Grosche, 2011: 62-64.

¹¹¹ Patara Meclis Binası için bkz. Korkut ve Grosche, 2007. Patara surları için ayrıca bkz.: Bruer ve Kunze, 2010; İşkan vd., 2016: 137-141; Peschlow, 2017: 282-287; Dündar ve Koçak, 2019: 178-195.

KAYNAKÇA

- Akarca, A. (1998). *Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I, Şehir ve Savunması*. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Akyürek, E. (2016). “Likya’da Bizans Mimarlığı”. H. İşkan ve E. Dünder (Ed.), *Lukka’dan Likya’ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 520-533.
- Aristoteles, (1975). *Politika*. (Çev. M. Tuncay), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Bean, G. E. (1997). *Eskiçağda Lykia Bölgesi*. (Çev. H. Kökten), Arion Yayınevi, İstanbul.
- Bendorf, O. ve Niemann, G. (1884). *Reisen in Lykien und Karien*, Verlag on Karl W. Hiersemann, Leipsig.
- Brown, P. (2000), *Geç Antikçağda Roma ve Bizans Dünyası*, (Çev. T. Kaçar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Çevik, N., vd. (2003). “A Settlement in Lycia: Darıözü/Kastabara” *Adalya*, (6): 189-232.
- Çevik, N. ve Bulut, S. (2007). “Likya-Pisidya Sınırında Bulunan Belen ve Kelbessos Kuleli Çiftlikleri ve Kırsalda Güvenlik Konusu Üzerine Bazı Düşünceler”. *Adalya*, (10): 104-130.
- Çevik, N. (2015). *Lykia Kitabı*. Suna-İnan Kırış Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul.
- Çolak, M., (2015). “Jeoloji”, T. Korkut (Ed.), *Arkeoloji, Epigrafi, Jeoloji, Doğal ve Kültürel Peyzaj Yapısıyla Tlos Antik Kenti ve Teritoryumu*, Seydikemer Kaymakamlığı Yayınları, Ankara, 251-280.
- Duman, B. (2013). “Son Arkeolojik Araştırmalar ve Yeni Bulgular Işığında Tripolis ad Maeandrum”. *Cedrus*, 1: 179-200.
- Duman, B. (2018). “Geç Antik Çağ’da Lydia Tripolis’i (M.S. 4. yy’dan Sasani Tahribatına Kadar)”. C. Şimşek ve T. Kaçar (Ed.), *Geç Antik Çağ’da Lykos Vadisi ve Çevresi*. Ege Yayınları, İstanbul, 343-367.
- Dünder, E. ve Koçak, M. (2019). “Patara Savunma Sistemleri”. H. İşkan (Ed.), *Patara. Kent-Liman-Kültür*. Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 178-195.
- Fırat, M. (2016). *Antik Çağ’da Taş Duvar İşçiliği*. Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Foss, C. (1994). “The Lycian Coast in the Byzantine Age”, *Dumbarton Oaks Papers*, (48): 1-52.

- Gates, G. (2017). *Antik Kentler Antik Yakındoğu, Mısır, Yunan ve Roma'da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi*. (Çev. B. Cezar), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Gerrit Bruer, S. ve Kunze, M. (2010). *Der Stadtplan von Patara und Beobachtungen zu den Stadtmauern*. Ege Yayınları, İstanbul.
- Hasol, D. (1998). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Hellenkemper H. ve Hild, F. *Tabula Imperii Byzantini Lykien Und Pamphylien*. 8(2), Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Işık, F. (2016). "Lukka Ülkesinin Güçlü Kenti Tlos". H. İşkan ve E. Dünder (Ed.), *Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 206-223.
- Işık, F. İşkan, H. ve Çevik, N. (2001). *Milliarium Lyciae. Das Wegweisermonument von Patara/Patara Yol Kılavuz Anıtı*, (4), Akdeniz Üniversitesi Likya Uygarlıkları Araştırma Merkezi, Antalya.
- Işın, G. vd., (2015). "Tlos Seramikleri", T. Korkut (Ed.), *Arkeoloji, Epigrafi, Jeoloji, Doğal ve Kültürel Peyzaj Yapısıyla Tlos Antik Kenti ve Teritoryumu*. Seydikemer Kaymakamlığı Yayınları, Ankara, 148-162.
- İplikçioğlu, B. (2016). "Bir Roma Eyaleti Olarak Likya". H. İşkan ve E. Dünder (Ed.), *Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 60-67.
- İşkan, H. ve Çevik, N. (2000). "Tlos 1999". *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1(18): 169-180.
- İşkan, H. (2002). "Tlos 2001". *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1(20): 99-112.
- İşkan Işık, H. (2008). "Tlos 2007 Yılı Kazı Etkinlikleri". *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 4(30): 355-370.
- İşkan vd., (2016). *Patara Lykiens Tor zur Römischen Welt*, Philipp von Zabern, Darmstadt.
- İşler, B. (2009). *Likya Bölgesi Karabel Asarcık'taki Erken Bizans Dönemi Yerleşimi*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Jacobs, I. (2012). "The Creation of The Late Antique City: Constantinople and Asia Minor During the Theodosian Renaissance", *Byzantion*, 82: 113-164.
- Keskin, K. (2004). *Tlos Lahitleri*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Kaçar, T. (2015). *Geç Antikçağ'da Hristiyanlık*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Korkut, T. ve Grosche, G. (2007). *Das Bouleuterion von Patara*. Versammlungsgebäude des lykischen Bundes, 2 (1), Ege Yayınları, İstanbul.

- Korkut, T. (2010). "Tlos 2009 Yılı Kazı Etkinlikleri". *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1(32): 1-16.
- Korkut, T. (2011a). "Akdağlar'ın Yamacında Bir Likya Kenti: Tlos", *Aktüel Arkeoloji*, (20): 92-103.
- Korkut, T. (2011b). "Tlos 2010 Yılı Kazı Etkinlikleri". *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1(33): 453-474.
- Korkut, T. (2012). "Tlos 2011 Yılı Kazı Etkinlikleri". *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3(34): 189-204.
- Korkut, T. (2013a). "Tlos 2012 Yılı Kazı Etkinlikleri". *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1(32): 103-189.
- Korkut, T. (2013b). "Tlos A Lycian City On The Hillside Of Akdağlar", *Actual Archaeology*, (7): 70-85.
- Korkut, T. (2014a). "Tlos 2013 Yılı Kazı Etkinlikleri". *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1(36): 631-655.
- Korkut, T. (2014b). "Tlos Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırmaları". *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1(32): 505-524.
- Korkut, T. (2015a). "Geçmişten Günümüze Tlos", T. Korkut (Ed.). *Arkeoloji, Epigrafi, Jeoloji, Doğal ve Kültürel Peyzaj Yapısıyla Tlos Antik Kenti ve Teritoryumu*. Seydikemer Kaymakamlığı Yayınları, Ankara, 5-9.
- Korkut, T. (2015a). "Araştırma Tarihçesi", T. Korkut (Ed.). *Arkeoloji, Epigrafi, Jeoloji, Doğal ve Kültürel Peyzaj Yapısıyla Tlos Antik Kenti ve Teritoryumu*. Seydikemer Kaymakamlığı Yayınları, Ankara, 10-12.
- Korkut, T. (2015a). "Arkeolojik Kalıntılar", T. Korkut (Ed.). *Arkeoloji, Epigrafi, Jeoloji, Doğal ve Kültürel Peyzaj Yapısıyla Tlos Antik Kenti ve Teritoryumu*. Seydikemer Kaymakamlığı Yayınları, Ankara, 12-65.
- Korkut, T. (2015a). "Şehircilik Anlayışı", T. Korkut (Ed.). *Arkeoloji, Epigrafi, Jeoloji, Doğal ve Kültürel Peyzaj Yapısıyla Tlos Antik Kenti ve Teritoryumu*. Seydikemer Kaymakamlığı Yayınları, Ankara, 65-69.
- Korkut, T. (2015b). *Tlos. Akdağlar'ın Yamacında Bir Likya Kenti*. E Yayınları, İstanbul.
- Korkut, T. (2015c). "Tlos Antik Kenti Bellerophon Kaya Mezarı". E. Okan ve C. Atilla (Ed.). *Prof. Dr. Ömer Özyiğit'e Armağan Studies in Honour Of Ömer Özyiğit*. Ege Yayınları, İstanbul, 287-299.
- Korkut, T. (2015d). "Tlos 2014 Yılı Kazı Etkinlikleri". *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1(37): 399-416.

- Korkut, T. (2016). "Tlos 2015 Yılı Kazı Etkinlikleri". *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1(37): 407-424.
- Korkut, T. ve Uygun, Ç. (2017a). "Tlos Antik Kenti Şehircilik Anlayışı". Ü. Aydınöğlu ve A. Mörel (Ed.), *Antik Dönem'de Akdeniz'de Kırsal ve Kent*. Mersin Üniversitesi Yayınları, Mersin, 236-248.
- Korkut, T. (2017b). "Tlos 2016 Yılı Kazı Etkinlikleri". *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1(39): 1-14.
- Korkut, T. (2018a). "Stadtgeschichte und urbanistische Entwicklung von Tlos in Lykien". T. Korkut. ve B. Özen-Kleine (Ed.). *Festschrift für Heide Froning Studies in Honour of Heide Froning*. E Yayınları, İstanbul, 165-184.
- Korkut, T. (2018b). "Tlos 2015 Yılı Kazı Etkinlikleri". *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3(40): 471-482.
- Kalinka, E. (1901). *Tituli Lyciae Lingvis Graeca et Latina Conscripti 1: Pars Lyciae occidentalis cum Xantho oppido 2: Regio quae ad Xanthum flumen pertinet praeter Xanthum oppidum 3: Regiones montanae a valle Xanthi fluminis ad orientalem*, Vindobonae, Vienna.
- Liebeschuetz, W. (1999). "Antik Kentin Sonu". J. Rich (drl.) *Geç Antik Çağda Kent*. (Çev. S. Güven ve E. Güven), Homer Kitabevi, İstanbul, 1-47.
- Loader, N. C. (1995). *The definition of cyclopean: An investigation into the origins of the LH III fortifications on mainland Greece*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Durham University, Durham.
- Mango, C. (2006). *Bizans Mimarisi*. (Çev. M. Kadiroğlu), Özel Basım Yayınevi, İstanbul.
- Mitchell, G. (2016). *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi*. (Çev. T. Kaçar), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Niewöhner, P. (2010). "Byzantinische Stadtmauern in Anatolien Vom Statussymbol zum Bollwerk gegen die Araber". J. Lorentzen vd. (Ed.). *Aktuelle Forschungen zur Konstruktion, Funktion und Semantik Antiker Stadtbefestigungen*, Byzas 10, Ege Yayınları, 239-260.
- Niewöhner, P. (2017). "Urbanism". Niewöhner, P. (Ed.). *The Archaeology of Byzantine Anatolia. From the End of Late Antiquity until the Coming of the Turks*, Oxford University Press, 39-59.
- Orlandos, A.K. (1968). *Les Matériaux de construction et la technique architecturale des anciens Grecs II*, Editions E. De Boccard, Paris.

- Ostrogorsky, G. (2006). *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Prof. Dr. F. Işıltan), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Peschlow, U. (2006). "Befestigungen lykischer Städte in spätantiker und frühbyzantinischer Zeit", K. Dörtlük vd. (Ed.), *III. Uluslararası Likya Sempozyumu: Sempozyum Bildirileri*, 2, Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 601-624.
- Peschlow, U. (2017). "Patarā", P. Niewöhner (Ed.), *The Archaeology of Byzantine Anatolia From the End of Late Antiquity until the Coming of the Turks*, Oxford University Press, United States of America, 280-290.
- Przeworski, S. (1939). "Die Metallindustrie Anatoliens In Der Zeit Von 1500-700 v. Chr.". *Internationales Archiv Für Ethnographie*, 36, Leiden.
- Platon, (2007). *Yasalar*. (Çev. C. Şentuna ve S. Babür), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Quintus Smyrnaeus, (2004). *The Trojan Epic Posthomeric*, (Çev. A. James), The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.
- Saltuk, S. (1997). *Arkeoloji Sözlüğü*. İnkılap Yayınevi İstanbul.
- Spratt, T.A.B. ve Forbes, E. (1847). *Travels in Lycia, Milyas, and the Cibyratis*. 1, John Van Voorst, London.
- Strabon, (2000). *Geographika*. (Çev. A. Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Sezgin, K. (2017). "Tlos Antik Kenti Stadyum Alanı Seramikleri". Yayımlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Schultze, V. (1926). *Altchristliche Stadte und Landschaften*, 2, Kleinasien, Druck und Verlag.
- Şahin, S. (2014). *Stadiasmus Patarensis - Itinera Romana Provinciae Lyciae - Likya Eyaleti Roma Yolları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Takaoğlu, T. vd. (2014). "Archaeological Evidence For 9th And 8th Millennia BC At Girmeler Cave Near Tlos In SW Turkey". *Documenta Praehistorica*, 41: 111-118.
- Tekoğlu, R. (2015). "Epigrafi", T. Korkut (Ed.). *Arkeoloji, Epigrafi, Jeoloji, Doğal ve Kültürel Peyzaj Yapısıyla Tlos Antik Kenti ve Teritoryumu*. Seydikemer Kaymakamlığı Yayınları, Ankara, 229-247.
- Texier, Ch. (1849). *Description de l'Asie Mineure faite par ordre du gouvernement français de 1833 à 1837, et publiée par le Ministère de l'instruction publique, Deuxième partie, Beaux-arts, monuments historiques, plans et topographie des cités antiques*, Paris.

- Thukydides, (2010). *Peloponnessos Savaşları*. (Çev. F Akderin), Belge Yayınları, İstanbul.
- Vitruvius, (2005). *Mimarlık Üzerine On Kitap*, (Çev. S. Güven), Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Wurstler, W. (1976). “Antike Siedlungen in Lykien”. *Archalogische Anzeiger*, 27-37.
- Wycherley, R.E. (1993). *Antikçağda Kentler Nasıl Kuruldu*. (Çev. N. Nirven ve N. Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, H. ve Çevik, N. (1995). “Tlos 1994”. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1(13): 185-203.
- Yılmaz, H. ve Çevik, N. (1998). “Tlos 1997”. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2(16): 423-442.
- <https://epigraphy.packhum.org/text/284441?&bookid=689&location=1397> (erişim tarihi: 14.11.2019).

LEVHALAR DİZİNİ

- Levha 1 Levha 1a: Tlos Antik Kenti Uydudan Görünüm (Google Eart)
- Levha 1 Levha 1b: Tlos Antik Kenti Genel Görünüm (Tlos Kazı Arşivi)
- Levha 2 Levha 2a : Tlos Antik Kenti Planı (Tlos Kazı Arşivi)
- Levha 2 Levha 2b: Doğu Yön Surlar 1. Evre (Tlos Kazı Arşivi)
- Levha 3 Levha 3a: Doğu Yön Surlar 2. Evre (Tlos Kazı Arşivi)
- Levha 3 Levha 3b: Doğu Yön Surlar 3. Evre (Tlos Kazı Arşivi)
- Levha 4 Levha 4a: Meclis Binası Doğu Duvar (Yazar)
- Levha 4 Levha 4b: Meclis Binası Doğu Duvar Çizim (Tlos Kazı Arşivi)
- Levha 5 Levha 5a: Meclis Binası Havadan Görünüm (Yazar)
- Levha 5 Levha 5b: Meclis Binası Güney İç Dönüş Detay (Yazar)
- Levha 6 Levha 6a: Meclis Binası Güney İç Dönüş Detay (Yazar)
- Levha 6 Levha 6b: Meclis Binası Kuzey Ekleme Duvar Birleşim Yeri (Yazar)
- Levha 7 Levha 7a: Meclis Binası Kuzey İç Duvar (Yazar)
- Levha7 Levha 7b: Meclis Binası Batı İç Duvar (Yazar)
- Levha 8 Levha 8a: Meclis Binası Güney İç Duvar (Yazar)
- Levha 8 Levha 8b: Tlos Akropolü Doğu Sur Duvarı Genel Görünüm (Yazar)
- Levha 9 Levha 9a: Akropol Doğu Yön Surları Rölöve (Tlos Kazı Arşivi)
- Levha 9 Levha 9b: Akropol Doğu Yön Surları Restitüsyon (Sarı: 1. Evre Pembe: 2. Evre Mavi: 3. Evre) (Tlos Kazı Arşivi)
- Levha 10 Levha 10a: Akropol Doğu Yön Surları 1. Evreye Ait Kuzey'e Doğru Uzantısı (Yazar)
- Levha 10 Levha 10b : Akropol Doğu Yön Surları 1. Evreye Ait Kuzey'e Doğru Uzantı Detay (Yazar)
- Levha 11 Levha 11a: Akropol Doğu Yön Surları 2. Evreye Ait Kuzey'e Doğru Uzantı Detay (Yazar)
- Levha 11 Levha 11b: Akropol Doğu Yön Surları 2. Evreye Ait Kuzey'e Doğru Uzantısında Yer Alan Ortaçağ'a ait Onarım (Yazar)
- Levha 12 Levha 12a: Akropol Doğu Yön Surları 2. Evreye Ait Güney'e Doğru Uzantısı (Yazar)
- Levha 12 Levha 12b: Akropol Doğu Yön Surları 1. Evreye Ait Güney'e Doğru Uzantı Detay (Yazar)
- Levha 13 Levha 13a: Doğu Yön Surları 1. Evreye Ait Güney'e Doğru Uzantı Detay (Yazar)
- Levha 13 Levha 13b: Akropol Doğu Yön Surları Devşirme Malzeme Lahit Kullanımı (Yazar)
- Levha 14 Levha 14a: Akropol Doğu Yön Surları Devşirme Malzeme Lahit Kullanımı (Yazar)

Levha 14 Levha 14b: Akropol Doğu Yön Surları Kuzey'e Doğru Uzantısı Önünde Yer Alan Geç Dönem Yapısı (Yazar)

Levha 15 Levha 15a: Meclis Binası Doğu Duvarının arkasına yapılan 2. Evreye Ait Destek Duvarı (Yazar)

Levha 15 Levha 15b: Meclis Binası Doğu Duvarının arkasına yapılan 2. Evreye Ait Destek Duvarı Detay (Yazar)

Levha 16 Levha 16a: Akropol Doğu Yön Surları 2. Evre Güneye Uzatılan Sur Duvarı Detay (Yazar)

Levha 16 Levha 16b: Akropol Doğu Yön Surlar 2. Evre Kuzeye Uzatılan Sur Duvarı Detay (Yazar)

Levha 17 Levha 17a: Stadyumun Kuzeyindeki Duvar Kalıntısı (Yazar)

Levha 17 Levha 17b: Akropodeki Klasik Dönem Sur Kalıntısı (Yazar)

Levha 17 Levha 17c: Akropol Doğu Yön Surları Ortaçağ Kapı Kuzeyden Görünüm (Yazar)

Levha 18 Levha 18a: Akropol Doğu Yön Surları Ortaçağ Kapı Güneyden Görünüm (Yazar)

Levha 18 Levha 18b: Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı Giriş Koridoru (Yazar)

Levha 19 Levha 19a: Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı Giriş Koridoru Havadan Görünüm (Yazar)

Levha 19 Levha 19b: Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı Giriş Koridoru Kuzey Duvar (Yazar)

Levha 20 Levha 20a: Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı (Yazar)

Levha 20 Levha 20b: Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı Güney Köşe (Yazar)

Levha 20 Levha 20c: Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı Kuzey Köşe (Yazar)

Levha 21 Levha 21a: Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı Lentonun Altındaki Bitkisel Motif (Yazar)

Levha 21 Levha 21b: Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı Yazıt (Yazar)

Levha 21 Levha 21c: Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı Pelerinli Erkek Büstü (Yazar)

Levha 22 Levha 22a: Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı Tonoza (Yazar)

Levha 22 Levha 22b: Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı Lento Arka Kısım Astragal Dizisi (Yazar)

Levha 23 Levha 23a: Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı Güney Sur Duvarı ile Kesiştiği Kısım (Yazar)

Levha 23 Levha 23b: Meclis Binası Doğu Yön Stadyum Diazoma (Yazar)

Levha 24 Levha 24a: Meclis Binası Kuzey Kapı (Yazar)

Levha 24 Levha 24b: Meclis Binası Kuzey Kapı Yakından (Yazar)

- Levha 24 Levha 24c: Meclis Binası Kuzey Kapı İç Dolgu (Yazar)
- Levha 24 Levha 24d: Meclis Binası Kuzey Kapı Çizim (Tlos Kazı Arşivi)
- Levha 25 Levha 25a: Meclis Binası Güney Kapı (Yazar)
- Levha 25 Levha 25b: Meclis Binası Güney Kapı Çizim (Tlos Kazı Arşivi)
- Levha 26 Levha 26a: Akropol Doğu Yön Meclis Binası Güney Kapı Harç İzleri (Yazar)
- Levha 26 Levha 26b: Meclis Binası Güney Kapı Duvar Düzenlemesi (Yazar)
- Levha 26 Levha 26c: Burç 1- Burç 2- Burç 3 Genel Görünüm (Yazar)
- Levha 27 Levha 27a: Burç 1 Kuzeyden Görünüm (Yazar)
- Levha 27 Levha 27b: Burç 1 Doğudan Görünüm (Yazar)
- Levha 27 Levha 27c: Burç 1 Güneyden Görünüm (Yazar)
- Levha 28 Levha 28a: Burç 2 Kuzeyden Görünüm (Yazar)
- Levha 28 Levha 28b: Burç 2 Doğudan Görünüm (Yazar)
- Levha 28 Levha 28c: Burç 2 Güneyden Görünüm (Yazar)
- Levha 29 Levha 29a: Burç 3 Kuzeyden Görünüm (Yazar)
- Levha 29 Levha 29b: Burç 3 Doğudan Görünüm (Yazar)
- Levha 29 Levha 29c: Burç 3 Güneyden Görünüm (Yazar)
- Levha 29 Levha 29d: Burç 3 Podyum Düzenlemesi (Yazar)
- Levha 30 Levha 30a: Burç 2 ve Burç 3 Ara Bağlayıcı Duvar (Yazar)
- Levha 30 Levha 30b: Burç 3 Arka Duvar (Yazar)
- Levha 31 Levha 31a: Burç 1 Üsten Görünüm (Yazar)
- Levha 31 Levha 31b: Burç 2 Üstten Görünüm (Yazar)
- Levha 32 Levha 32a: Burç 3 Üstten Görünüm (Yazar)
- Levha 32 Levha 32b: Burç 1 ve Burç 2 Arasındaki Ortaçağ'a Ait Onarım (Yazar)
- Levha 33 Levha 33a: Akropol Kuzey Yön Surları Kuzeydoğu Genel Görünüm (Yazar)
- Levha 33 Levha 33b: Akropol Kuzey Yön Surları Kuzeydoğu Surları Çizim (Tlos Kazı Arşivi)
- Levha 34 Levha 34a: Akropol Kuzey Yön Surları Kuzeydoğu Köşe (Yazar)
- Levha 34 Levha 34b: Akropol Kuzey Yön Surları Kuzeydoğu Surlar (Yazar)
- Levha 35 Levha 35a: Akropol Kuzey Yön Surları Kuzeydoğu Nekropol Alanı (Yazar)
- Levha 35 Levha 35b: Akropol Kuzey Yön Surları Kuzeydoğu Nekropol Alanı (Yazar)
- Levha 36 Levha 36a: Akropol Kuzey Yön Surları Kuzeydoğu Nekropol Alanı Sur Duvarı Kesit (Yazar)
- Levha 36 Levha 36b: Akropol Kuzey Yön Surları Kuzeydoğu Nekropol Alanı Sur Duvarı Kesit (Yazar)
- Levha 36 Levha 36c: Titan Kayalığı Genel Görünüm (Yazar)

- Levha 37 Levha 37a: Akropol Titan Kayalığı Kuzey Yön Surları (Yazar)
- Levha 37 Levha 37b: Akropol Titan Kayalığı Kuzey Yön Surları Kesit (Yazar)
- Levha 38 Levha 38a: Akropol Titan Kayalığı Kuzey Yön Surları (Yazar)
- Levha 38 Levha 38b: Akropol Titan Kayalığı Yamaçlarda Yapılan Sur Duvarı (Yazar)
- Levha 39 Levha 39a: Akropol Güney Yön Sur Duvarı Genel Görünüm (Yazar)
- Levha 39 Levha 39b: Akropol Güney Yön Sur Duvarı Batıya Doğru Uzantı (Yazar)
- Levha 40 Levha 40a: Akropol Güney Yön Sur Duvarı (Yazar)
- Levha 40 Levha 40b: Akropol Güney Yön Sur Duvarı Çizim (Tlos Kazı Arşivi)
- Levha 41 Levha 41a: Akropol Güney Yön Sur Duvarı İç Destek Duvar (Yazar)
- Levha 41 Levha 41b: Akropol Güney Yön Sur Duvarı (Yazar)
- Levha 42 Levha 42a: Akropol Güney Yön Sur Duvarı (Yazar)
- Levha 42 Levha 42b: Akropol Güney Yön Sur Duvarı (Yazar)
- Levha 43 Levha 43a: Akropol Güney Yön Sur Duvarı (Yazar)
- Levha 43 Levha 43b: Akropol Güney Yön Sur Duvarı Kesit (Yazar)
- Levha 44 Levha 44a: Akropol Güney Yön Surları Burç 4 (Yazar)
- Levha 44 Levha 44b: Akropol Güney Yön Surları Burç 4 Sağ Köşe Ayrıntı (Yazar)
- Levha 44 Levha 44c: Akropol Güney Yön Surları Burç 4 Sol Köşe Ayrıntı (Yazar)
- Levha 45 Levha 45a: Akropol Batı Yön Surları (Yazar)
- Levha 45 Levha 45b: Akropol Batı Yön Surları (Yazar)
- Levha 46 Levha 46a: Akropol Batı Yön Surları (Yazar)

LEVHALAR

Levha 1

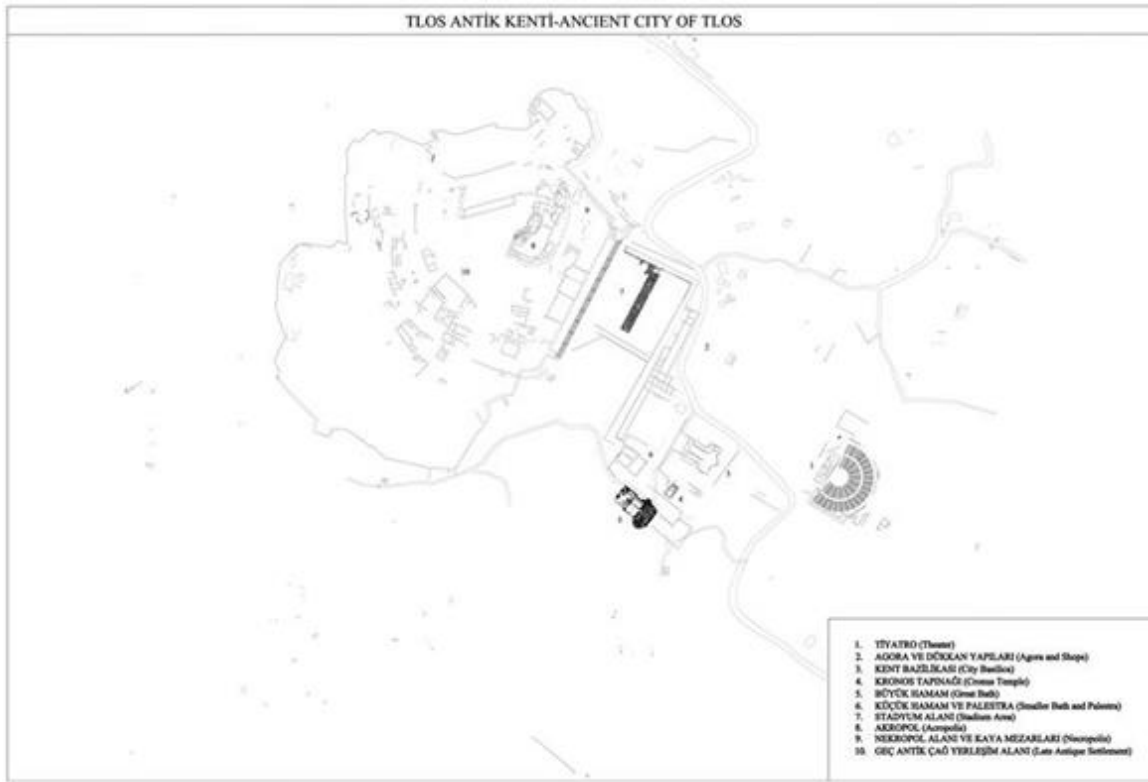

Levha 1a: Tlos Antik Kenti Uydudan Görünüm

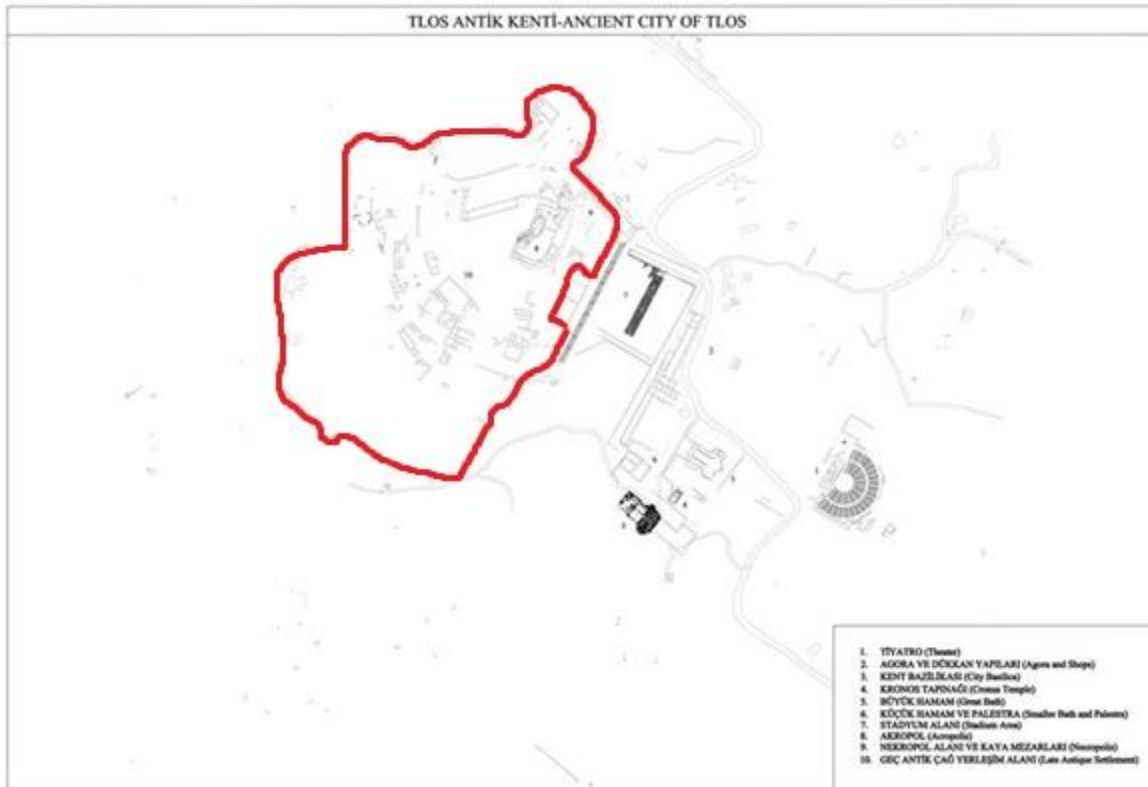

Levha 1b: Tlos Antik Kenti Genel Görünüm

Levha 2

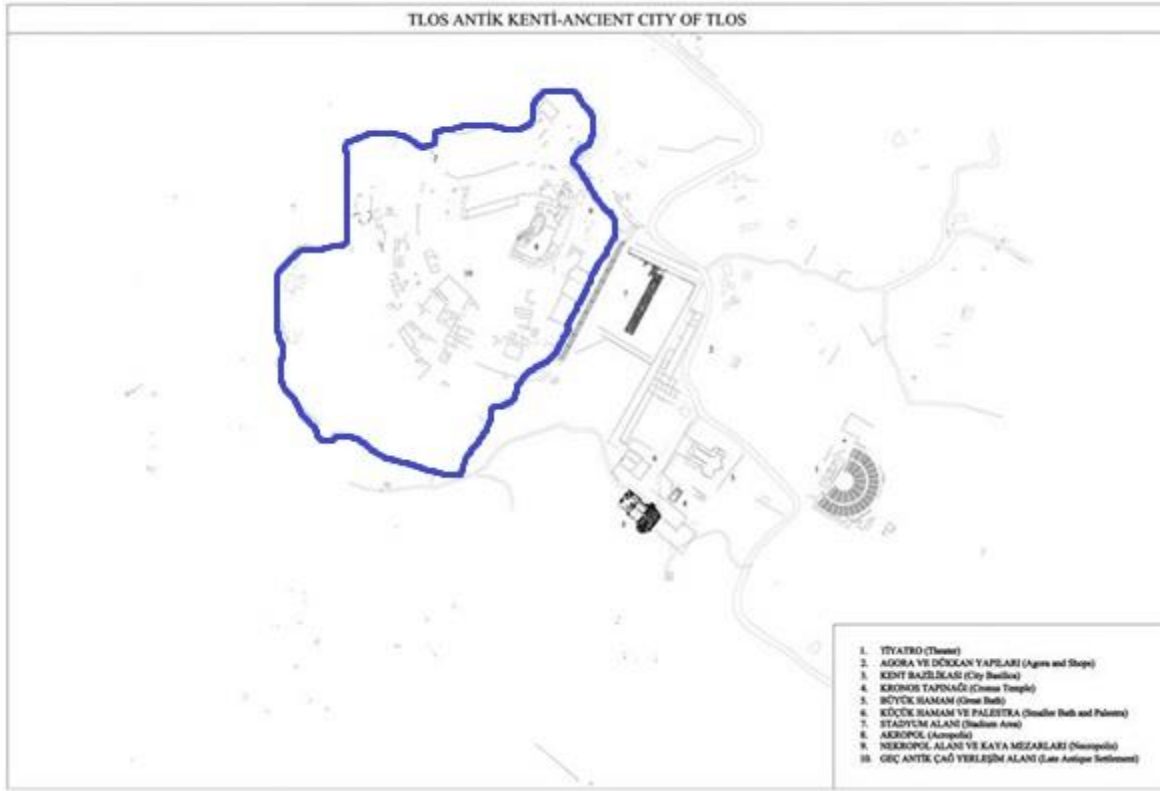

Levha 2a: Tlos Antik Kenti Planı

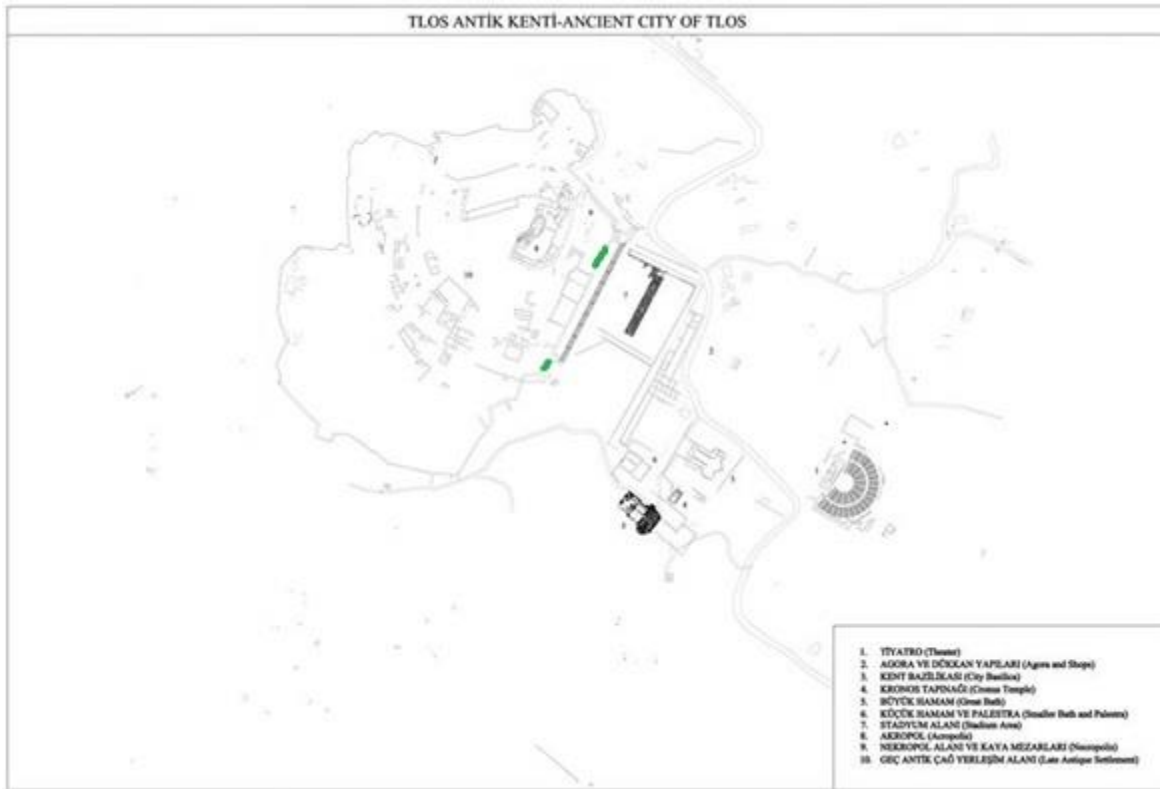

Levha. 2b: Doğu Yön Surlar 1. Evre

Levha 3

Levha. 3a: Doğu Yön Surlar 2. Evre

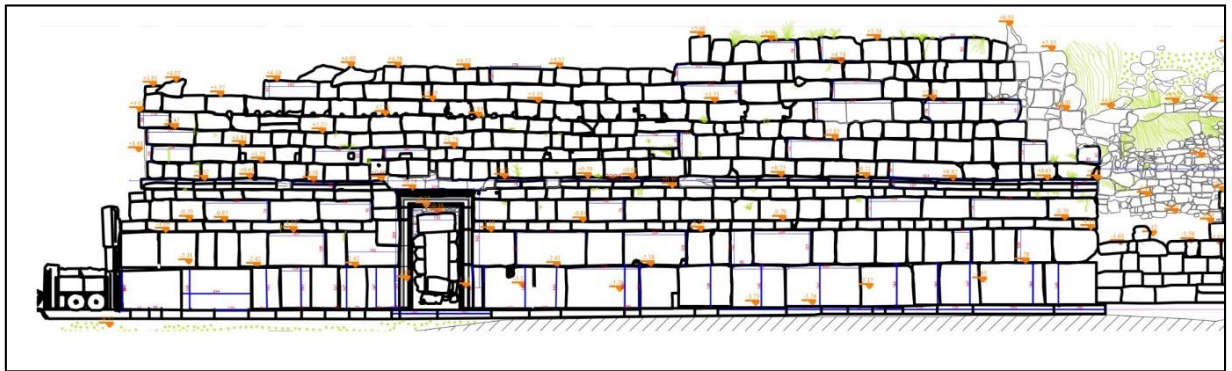

Levha 3b: Doğu Yön Surlar 3. Evre

Levha 4

Levha 4a: Meclis Binası Doğu Duvar

Levha 4b: Meclis Binası Doğu Duvar Çizim

Levha 5

Levha 5a: Meclis Binası Havadan Görünüm

Levha 5b: Meclis Binası Güney İç Dönüş Detay

Levha 6

Levha 6a: Meclis Binası Güney İç Dönüş Detay

Levha 6b: Meclis Binası Kuzey Ekleme Duvar Birleşim Yeri

Levha 7

Levha 7a: Meclis Binası Kuzey İç Duvar

Levha 7b: Meclis Binası Batı İç Duvar

Levha 8

Levha 8a: Meclis Binası Güney İç Duvar

Levha 8b: Tlos Akropolü Doğu Sur Duvarı Genel Görünüm

Levha 9

Levha 9a: Akropol Doğu Yön Surları Rölöve

Levha 9b: Akropol Doğu Yön Surları
Restitüsyon
(Sarı: 1. Evre Pembe: 2. Evre Mavi: 3. Evre)

Levha 10

Levha 10a: Akropol Doğu Yön Surları 1. Evreye Ait Kuzey'e Doğru Uzantısı

Levha 10b: Akropol Doğu Yön Surları 1. Evreye Ait Kuzey'e Doğru Uzantı Detay

Levha 11

Levha 11a: Akropol Doğu Yön Surları 2. Evreye Ait Kuzey'e Doğru Uzanlı Detay

Levha 11b: Akropol Doğu Yön Surları 2. Evreye Ait Kuzey'e Doğru Uzanlısında Yer Alan Ortaçağ'a ait Onarım

Levha 12

Levha 12a: Akropol Doğu Yön Surları 2. Evreye Ait Güney'e Doğru Uzantısı

Levha 12b: Akropol Doğu Yön Surları 1. Evreye Ait Güney'e Doğru Uzantı Detay

Levha 13

Levha 13a: Doğu Yön Surları 1. Evreye Ait Güney'e Doğru Uzantı Detay

Levha 13b: Akropol Doğu Yön Surları Devşirme Malzeme Lahit Kullanımı

Levha 14

Levha 14a: Akropol Doğu Yön Surları Devşirme Malzeme Lahit Kullanımı

Levha 14b: Akropol Doğu Yön Surları Kuzey'e Doğru Uzantısı Önünde Yer Alan Geç Dönem Yapısı

Levha 15

Levha 15a: Meclis Binası Doğu Duvarının arkasına yapılan 2. Evreye Ait Destek Duvarı

Levha 15b: Meclis Binası Doğu Duvarının arkasına yapılan 2. Evreye Ait Destek Duvarı
Detay

Levha 16

Levha 16a: Akropol Doğu Yön Surları 2. Evre Güneye Uzatılan Sur Duvarı Detay

Levha 16b: Akropol Doğu Yön Surlar 2. Evre Kuzeye Uzatılan Sur Duvarı Detay

Levha 17

Levha 17a: Stadyumun Kuzeyindeki
Duvar Kalıntısı

Levha 17b: Akropodeki Klasik
Dönem Sur Kalıntısı

Levha 17c: Akropol Doğu Yön Surları Ortaçağ Kapı Kuzeyden Görünüm

Levha 18

Levha 18a: Akropol Doğu Y6n Surları Ortaçağ Kapı G6neyden G6r6n6m

Levha 18b: Akropol Doğu Y6n Surları G6ney Kapı Giriş Koridoru

Levha 19

Levha 19a: Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı Giriş Koridoru Havadan Görünüm

Levha 19b: Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı Giriş Koridoru Kuzey Duvar

Levha 20

Levha 20a : Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı

Levha 20b : Akropol Doğu Yön Surları
Güney Kapı Kuzey KöşeLevha 20c: Akropol Doğu Yön Surları
Güney Kapı Güney Köşe

Levha 21

Levha 21a: Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı Lentonun Altındaki Bitkisel Motif

Levha 21b: Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı Yazıt

Levha 21c: Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı Pelerinli Erkek Büstü

Levha 22

Levha 22a: Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı Tonoz

Levha 22b: Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı Lento Arka Kısım Astragal Dizisi

Levha 23

Levha 23a: Akropol Doğu Yön Surları Güney Kapı Güney Sur Duvarı ile Kesiştiği Kısım

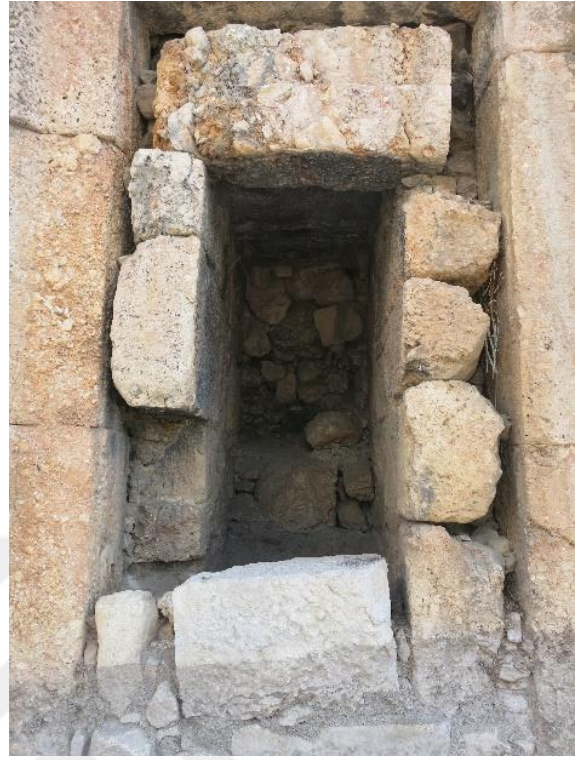

Levha 23b: Meclis Binası Doğu Yön Stadyum Diazoma

Levha 24

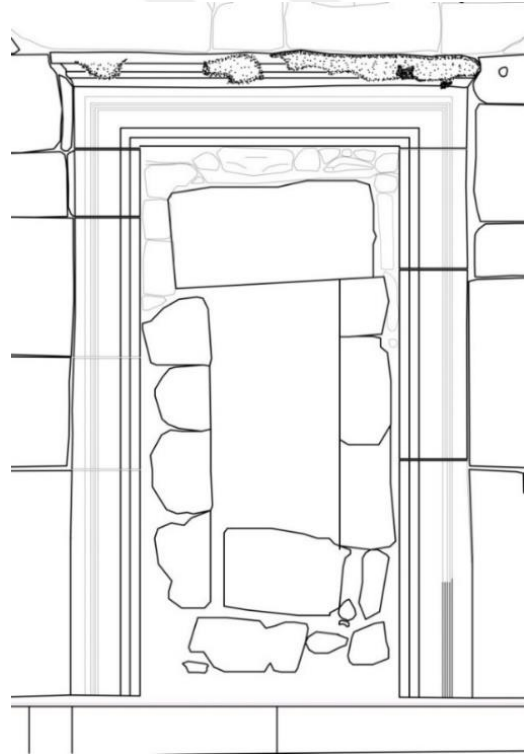
Levha 24a: Meclis Binası Kuzey Kapı

Levha 24b: Meclis Binası Kuzey Kapı Yakından

Levha 24c: Meclis Binası Kuzey Kapı İç Dolgu

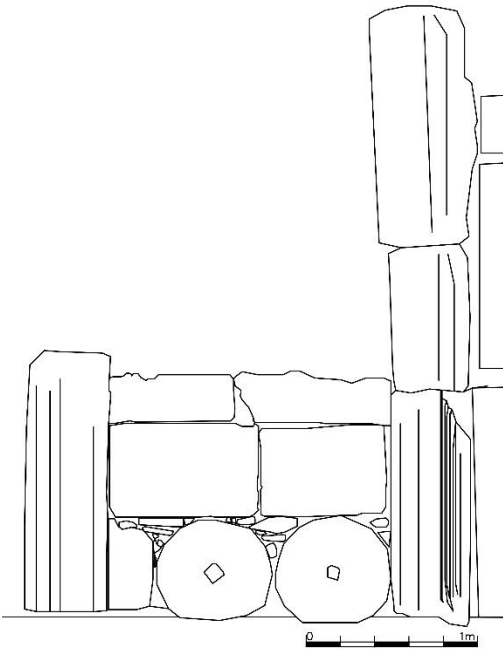

Levha 24d: Meclis Binası Kuzey Kapı Çizim

Levha 25

Levha 25a: Meclis Binası Güney Kapı

Levha 25b: Meclis Binası Güney Kapı Çizim

Levha 26

Levha 26a: Akropol Doğu Yön Meclis Binası
Güney Kapı Harç İzleri

Levha 26b: Meclis Binası Güney
Kapı Duvar Düzenlemesi

Levha 26c: Burç 1- Burç 2- Burç 3 Genel Görünüm

Levha 27

Levha 27a: Burç 1 Kuzeyden Görünüm

Levha 27b: Burç 1 Doğudan Görünüm

Levha 27c: Burç 1 Güneyden Görünüm

Levha 28

Levha 28a : Burç 2 Kuzeyden Görünüm

Levha 28b: Burç 2 Doğudan Görünüm

Levha 28c: Burç 2 Güneyden Görünüm

Levha 29

Levha 29a: Burç 3 Kuzeyden Görünüm

Levha 29b: Burç 3 Doğudan Görünüm

Levha 29c: Burç 3 Güneyden Görünüm

Levha 29d: Burç 3 Podyum Düzenlemesi

Levha 30

Levha 30a: Burç 2 ve Burç 3 Ara Bağlayıcı Duvar

Levha 30b: Burç 3 Arka Duvar

Levha 31

Levha 31a: Burç 1 Üstten Görünüm

Levha 31b: Burç 2 Üstten Görünüm

Levha 32

Levha 32a: Burç 3 Üstten Görünüm

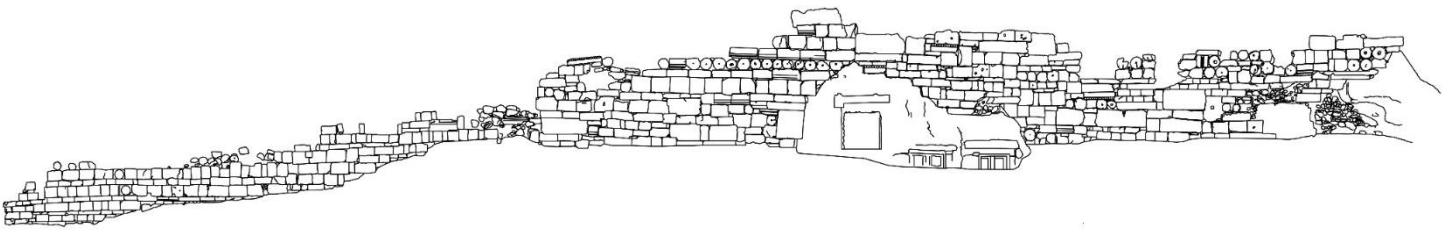

Levha 32b: Burç 1 ve Burç 2 Arasındaki Ortaçağ'a Ait Onarım

Levha 33

Levha 33a: Akropol Kuzey Yön Surları Kuzeydoğu Genel Görünüm

Levha 33b: Akropol Kuzey Yön Surları Kuzeydoğu Surları Çizim

Levha 34

Levha 34a: Akropol Kuzey Yön Surları Kuzeydoğu Köşe

Levha 34b: Akropol Kuzey Yön Surları Kuzeydoğu Surlar

Levha 35

Levha 35a: Akropol Kuzey Yön Surları Kuzeydoğu Nekropol Alanı

Levha 35b: Akropol Kuzey Yön Surları Kuzeydoğu Nekropol Alanı

Levha 36

Levha 36a: Akropol Kuzey Yön Surları
Kuzeydoğu Nekropol Alanı Sur Duvarı Kesit

Levha 36b: Akropol Kuzey Yön Surları
Kuzeydoğu Nekropol Alanı Sur Duvarı Kesit

Levha 36c: Titan Kayalığı Genel Görünüm

Levha 37

Levha 37a: Akropol Titan Kayalığı Kuzey Yön Surları

Levha 37b: Akropol Titan Kayalığı Kuzey Yön Surları Kesit

Levha 38

Levha 38a: Akropol Titan Kayalığı Kuzey Yön Surları

Levha 38b: Akropol Titan Kayalığı Yamaçlarda Yapılan Sur Duvarı

Levha 39

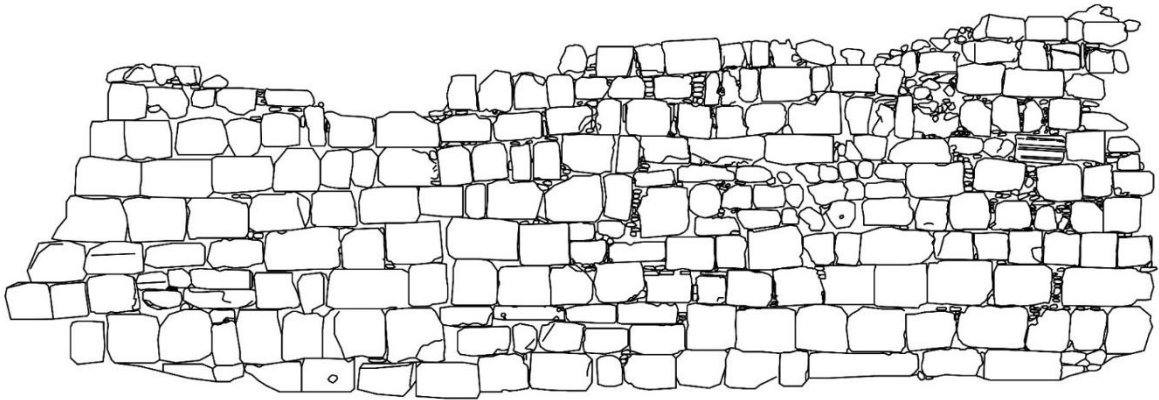
Levha 39a: Akropol Güney Yön Sur Duvarı Genel Görünüm

Levha 39b: Akropol Güney Yön Sur Duvarı Batıya Doğru Uzantı

Levha 40

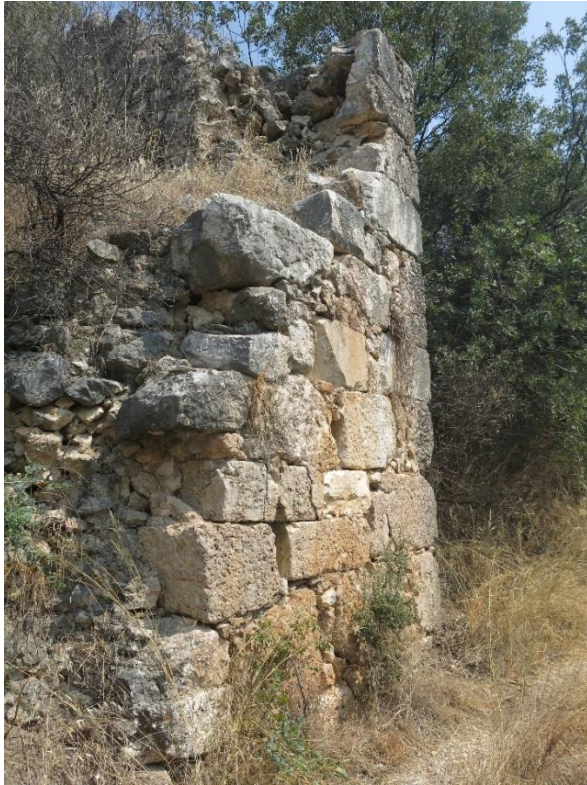
Levha 40a: Akropol Güney Yön Sur Duvarı

Levha 40b: Akropol Güney Yön Sur Duvarı Çizim

Levha 41

Levha 41a: Akropol Güney Yön Sur Duvarı İç Destek Duvar

Levha 41b: Akropol Güney Yön Sur Duvarı

Levha 42

Levha 42a: Akropol Güney Yön Sur Duvarı

Levha 42b: Akropol Güney Yön Sur Duvarı

Levha 43

Levha 43a: Akropol Güney Yön Sur Duvarı

Levha 43b: Akropol Güney Yön Sur Duvarı

Levha 44

Levha 44a: Akropol Güney Yön Surları Burç 4

Levha 44b: Akropol Güney Yön Surları
Burç 4 Sağ Köşe Ayrıntı
Ayrıntı

Levha 44c: Akropol Güney Yön Surları
Burç 4 Sol Köşe

Levha 45

Levha 45a: Akropol Batı Yön Surları

Levha 45b: Akropol Batı Yön Surları

Levha 46

Levha 46a: Akropol Batı Yön Surları

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Turan Demir
Doğum Yeri – Tarihi	Eskişehir – 03.07.1994
EGİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Balıkesir Edremit Lisesi
Lisans Diploması	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 2016
Yabancı Dil/Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Tlos Antik Kenti Kazıları
Çalıştığı Kurumlar	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Akdeniz Üniversitesi Tlos Kazıları
E-Posta	turandemirrr@gmail.com